0491 PARÁDI József*

A magyar csendőrség és az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerző szervezetének az együttműködése 1891-1918

(Collaboration between the Royal Hungarian Gendarmerie and the Intelligence Organs of the Austro-Hungarian Monarchy [1891–1918])

Absztrakt

A Magyar Királyi Csendőrség — annak ellenére, hogy nem minősült hatóságnak — kiterjedt hatáskörrel rendelkezett. A testületen belül — szolgálati ág jelleggel 1891-ben megszervezett — határszéli csendőrség valósította meg a Magyar Királyság útlevélköteles határszakaszain a határvonal őrzését. Az Evidenzbüro — mint az Osztrák-Magyar Monarchiának a közös hadereje kötelékékben működő hírszerző szervezet — és a Magyar Királyi Csendőrség tevékenysége ezen a területen érintkezett egymással. Az együttműködés témáját a Magyar Királyi Csendőrség külön szabályzatban rendezte, amely a testületnek az *„Utasítások a M. Kir. Csendőrség számára”* 1912-ben publikált szolgálati szabályzatának a mellékleteként jelent meg *„A hírszerző szolgálat ellátása és a kémkedés megakadályozása.”* címmel.

Kulcsszavak

Evidenzbüro ; Magyar Királyi Csendőrség ; határszéli csendőrség ; dualizmuskori magyar határőrizet ; magyar rendvédelem 1867-1918

Abstract

The Royal Hungarian Gendarmerie – despite not qualifying as an authority – enjoyed wide-ranging power. Within the organization – set up as a service branch in 1891 – border gendarmerie were responsible for border security on those sections of the border of the Kingdom of Hungary where a passport was required for crossing. The endeavors of the Evidenzbureau – the directorate responsible for gathering military intelligence for the Austro-Hungarian Monarchy – and the Royal Hungarian Gendarmerie overlapped in this area. The Royal Hungarian Gendarmerie dealt with the topic of collaboration with a separate regulation that appeared as a supplement entitled *Intelligence Gathering and the Prevention of Counterespionage* in a service regulation entitled *Directives of the Royal Hungarian Gendarmerie*, which was published in 1912.

Key words

Evidenzbureau ; Royal Hungarian Gendarmerie ; border gendarmerie ; Hungarian border security in the Era of the Dual Monarchy ; Hungarian law enforcement (1867–1918)

*

Open Researcher and Contributor ID = Nyílt Kutató és Közreműködő Azonosító **(ORCID) :** https://orcid.org/0000-0003-3368-2944

Institutional attachements = Szerző intézményi kötődései :

- *Bertalan Szemere Scientific Society of History of Hungarian Law Enforcement* = Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság
- *Eötvös Loránd University Faculty of Law* = Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
- *National University of Publik Service Faculty of Law Enforcement* = Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar

@: paradi.jozsef@gmail.com

Date of registry = Regisztrálás dátuma : 2018. V. 17. *Date of acceptance* = elfogadás dátuma : 2018. VI. 5.

DOI : **10.31627/RTF.XXVIII.2018.56N.97-130P**

A vizsgált időszak határőrizetét és hírszerzését sem lehet a környezetéből kiragadva korhű módon ismertetni. A határőrizetnek és a hírszerzésnek az Osztrák-Magyar Monarchia államaiba való betagozódása, e tevékenységek megvalósítására hivatott szervezetek helyének és szerepének a bemutatása nélkülözhetetlen. Egyrészt ugyanis ellenkező esetben óhatatlanul abba a hibába esnénk, hogy a jelenlegi körülményeket vetítjük vissza a vizsgált időszakra, ami pedig a történelemhamisítás egy formája volna. Másrészt pedig az államok egyetlen szerve sem működik a többi állami szervezettől függetlenül. Az államok eredményességének az egyik fontos tényezője éppen az állami szervezetek együttműködésének a hatékonysága. A jól működő államokban az összhang megvalósul.[1]

Mielőtt tehát megismerkednénk az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerző szolgálata az Evidenzbüro és a határőrizeti tevékenységben jelentős feladatokat ellátó szervezet a Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálati ága közös teendőivel, elengedhetetlen — legalább is a lényegüket tekintve — e szervezetek megismerése és az állami hierarchiában betöltött szerepük tisztázása.[2]

Ahhoz tehát, hogy valósághű képet alkothassunk az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerzőinek és határőreinek a Magyar Királyságban megvalósuló együttműködéséről több kérdésre is választ kell kapnunk.

- Az Osztrák-Magyar Monarchia állami hierarchiájába milyen módon illeszkedtek a hírszerzést és a határőrizetet a Magyar Királyság területén megvalósító szervezetek?
- A vizsgált testületek milyen fejlődési utat jártak be, illetve milyen szervezettel és milyen feladatkört láttak el?
- A környező államokban a hasonló teendőket milyen testületek valósították meg?
- Miből állt a hírszerző szolgálat az Evidenzbüro és a Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálati ága együttműködésének a tartalma?

Az első kérdés megválaszolásához az út az Osztrák-Magyar Monarchia sajátos közjogi helyzete lényegének a megismerésén keresztül vezet.

A dualista államalakulat — amely 1867-től 1918-ig tartott és egyben a történelmi Magyarország utolsó periódusát alkotta — úgy jött létre, hogy az 1848-1849-es forradalom- és szabadságharcot cári segédlettel leverő HABSBURG-hatalom képtelennek bizonyult magyar nemzet együttműködésének a hiányában a birodalmat fenntartani. A solferinoi, majd a königgrätzi vereségek külpolitika terén hozták hátrányos helyzetbe a neoabszolutista államot. A passzív rezisztencia pedig belpolitikai tekintetben ásta alá a HABSBURGOK hatalmát. A HABSBURG neoabszolutizmus oly mértékben vált deficitessé, hogy a monarchiát finanszírozó ROTSCHILD bankház vonakodott a további kölcsönök folyósításától, mivel nem látta azok megtérülésének reális körülményeit.[3]

A dualizmus kompromisszum volt a magyar nemzet és a HABSBURG-ház között, melyet kiegyezésnek nevezünk. A kiegyezés azonban három pólusra támaszkodott: Az Osztrák Császárságra, a Magyar Királyságra és az uralkodóra. A kiegyezésben foglaltakat az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság törvényhozó testületei törvénybe foglalták, melyet az uralkodó szentesített.[4] A kiegyezési törvények nem csupán a HABSBURG- birodalom két részének — azaz az Osztrák Császárságnak és a Magyar Királyságnak — egymáshoz való viszonyát, hanem az uralkodói hatalom jellegét és hatáskörét, az alkotmányosság szerepét is szabályozták.

Az osztrák és a magyar kiegyezési törvény ugyan szó szerint nem egyezik meg, azonban a tartalmat tekintve kétségtelenül azonosak. Az eltérő szövegezés mégis lehetőséget teremtett arra, hogy a kiegyezésről alkotott HABSBURG és magyar felfogás szerint is értelmezhetővé váltak a törvényszövegek. Nevezetesen az osztrák törvényszöveg a HABSBURG felfogásnak megfelelően is értelmezhető, mely szerint az egységes HABSBURG-birodalom a tartományok két csoportjából áll, amely csoportok bizonyos ügyeik intézésében eltérnek. A kiegyezési törvény pedig e két tartománycsoport viszonyát szabályozza. Erre utal az ausztriai törvény címe is: „Törvény az Osztrák Monarchia valamennyi tartományát illető közös ügyekről és kezelésük módjáról." Ezzel szemben a magyar törvényszöveg egyértelműen a kiegyezés magyar felfogását tükrözi, mely szerint a kiegyezés nem más, mint két állam — a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság — szövetsége, amelyben az egyenjogú felek arról állapodnak meg, hogy bizonyos ügyeiket közösen intézik. Az eltérő értelmezési lehetőségek ellenére azonban a két kiegyezési törvényszöveg azonos módon határozza meg a közös ügyek, illetve közös érdekű viszonyok rendszerét. Az osztrák törvény a közös ügyek, a magyar törvény pedig a közös érdekű viszonyok terminológiát használja. Az eltérő értelmezési lehetőségek és a nem pontosan megegyező terminológia használat azonban a gyakorlatra nem fejtett ki lényegi hatást, mivel a gyakorlatban egyértelműen a magyar felfogás jutott érvényre.[5]

Az osztráknál jóval részletesebb magyar kiegyezési törvény a közös érdekű viszonyok négy csoportját állapította meg.

Az első ügycsoport az uralkodói udvartartás témája ugyan szerepel a magyar törvényben, azonban kizáró jelleggel. A magyar törvény ugyanis azt rögzíti, hogy az uralkodó nem közös. Ausztria császára és Magyarország királya ugyan egy természetes személy, azonban két — egymástól független — közjogi tisztséget tölt be egy személy. Ebből fakadóan pedig az udvartartás költségei is függetlenek egymástól. A magyar országgyűlés azonban mindig gondosan ügyelt arra, hogy a magyar király számára megszavazott költségvetés ne térjen el az osztrák császár költségvetésétől. A közös ügyek csoportjába tartozó második ügycsoport a külügy, a hadügy és ezek finanszírozására szolgáló pénzügy. Ezeket pragmatikus ügyeknek is nevezték, mivel a Pragmatica Sanctio-ból származtak.[6]

Ezen ügycsoport intézése céljából az uralkodó külön minisztériumokkal is rendelkezett. A kiegyezési törvények ugyan egy közös minisztériumról tettek említést, az uralkodó azonban mégis három közös minisztériumot működtetett és három közös minisztert nevezett ki. Ez azonban senkit sem zavart, mivel nyilvánvaló volt, hogy a közös ügyek intézéséhez közös minisztériumok is kellenek. A közös minisztériumok tevékenységébe, a kinevezésekbe az osztrák és a magyar országgyűlés nem szólhatott bele. A közös miniszterek az uralkodónak tartoztak felelősséggel. A közös miniszterek azonban nem alkottak a két társország kormányai feletti kormányt. Közös minisztertanácsot azonban tartottak, bár erről a kiegyezési törvények nem tettek említést. A közös minisztertanácson rendszeresen részt vett a két társország miniszterelnöke, valamint — a tárgytól függően — az osztrák és a magyar kormány illetékes minisztere is. Azokat az üléseket pedig, amelyeken az uralkodó is részt vett koronatanácsnak hívták.[7]

A külügy és a hadügy költségeit a két társország országgyűlései által kikülönített delegációk állapították meg, a költségvetési javaslatot pedig a közös minisztériumok terjesztették elő. Mindkét ország delegációja 60 fős volt, amelyeket évente választottak többségi szavazattal. A magyar delegáció 40 tagját az országgyűlés, 20 tagját pedig a főrendi ház küldte. A delegációk döntését az országgyűlések nem változtathatták meg. Döntés hiányában az uralkodó dönthetett.[8]

A közös költségvetés két társország közötti megoszlásának arányát — amit kvótának hívtak — a két országgyűlés által küldött egy-egy bizottság dolgozta ki közös javaslattal. A bizottságok a javaslatot az országgyűléseik elé terjesztették, amit azok törvénybe foglaltak. A törvényeket pedig az uralkodó szentesítette. A kvótát meghatározott időre állapították meg. A kvóta tükrözte a két társország súlyát az Osztrák-Magyar Monarchia gazdasági életében. Döntésképtelenség esetén pedig az uralkodó vagy az előző kvótát hosszabbította meg, vagy a kvótabizottságok által megállapított kvótát érvényesítette mindaddig, amíg az országgyűlések a téma tárgyalását be nem fejezték. A kvótabizottságok 15 fősek voltak. A magyar kvótabizottságba az országgyűlés 10 főt, a főrendi ház pedig 5 főt küldött.[9]

A közös ügyek csoportjába tartozó harmadik ügycsoportot a hitelügy alkotta. A magyar kiegyezési törvény ugyan nem ismerte el a neoabszolutizmus államadósságát a Magyar Királyságra vonatkozóan, azonban a teljes Osztrák-Magyar Monarchia gazdasági stabilizációjának érdekében, méltányossági alapon nem zárkózott el a keletkezett terhek egy részének az átvállalásától. Új államkölcsönök felvételéhez azonban már az országgyűlések belegyezésére volt szükség. A két társország a saját költségeire, illetve a ráeső kvóta fedezésének a céljából önállóan vehetett fel kölcsönt. A közös kibocsátású államkölcsönök korlátozottak voltak. A Magyar Királyság által kibocsátott államkölcsönök összegét döntően produktív beruházásokra használták fel. Az Osztrák-Magyar Monarchia államadósságának a kezelését nem a közös pénzügyminisztérium, hanem az osztrák pénzügyi tárca végezte. A magyar pénzügyminisztérium, a Magyar Királyságra eső összegeket folyósította. A korábbi államadóságnak a Magyar Királyságra eső része nem fékezte jelentősen az ország fejlődését. 1880-ban a kiadások 11 %-át, 1913-ban pedig 4 %-át képezték a korábbi államadósság törlesztések.[10]

A közös ügyek csoportjába tartozó negyedik ügycsoportot a vám- és kereskedelmi szövetség valamint azon közös érdekű viszonyok alkották, amelyekben fennállt ugyan az együttes rendezés érdekeltsége, azonban a közös rendezés meghiúsulása esetében a két társországot megillette az önálló intézkedés joga is. Ezt az ügycsoportot nevezték a kortársak nem közös, de egyetértőleg intézendő ügyeknek. Ezen ügycsoportba tartozott a vámügy, a külállamokkal kötött gazdasági szerződések témája, a közvetett adózás, a vasútfejlesztés, a hajózás, a postaügyek és a pénzrendszer.[11]

A határőrizet és a hírszerzés tekintetében a közös érdekeltségű viszonyok rendszeréből a hadügy és a vámügy jöhet szóba. A hírszerzés egyértelműen a hadügyhöz tartozott, a határőrizet pedig egyetlen közös ügycsoportnak sem képezte a részét.

A hadügy feladatrendszerébe a honvédelem tartozott, ennek képezte részét a határvédelem. A rendvédelem azonban — amelynek integráns részét alkotta a határőrizet — nem tartozott a hadügyhöz.[12]

Az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres ereje lényegében hat fő részből állt, nevezetesen: 1. a flottából, 2. a közös hadseregből, továbbá 3 a Magyar Királyi Honvédségből és 4. a népfölkelésből, valamint 5. a Landwehr-ből és a 6. Landsturm-ból. Ez a rendszer ugyan első látásra meglehetősen bonyolultnak tűnhet, azonban jól működött. A magyar határőrizet tekintetében a flotta nyilvánvalóan nem jöhet szóba. A haderő fennmaradó 5 része közül pedig a Landwehr és a Landstrum eleve kiesik, mivel azok az Osztrák Császársághoz kötődtek. A népfelkelés pedig fegyveres konfliktus esetén tevékenykedett, így e szervezet is kiesik. A közös hadsereg — amely uralkodói utasításra, 1889-től használta a császári és királyi kifejezést — és a Magyar Királyi Honvédség jöhetett szóba a határok őrzése tekintetében ugyanúgy, mint a rendvédelem más területein, amikor a rendvédelmi testületek elégtelennek bizonyultak, mert a rend fenntartása és helyreállítása érdekében jelentős létszámú fegyveres alakulat bevetésére volt szükség.[13]

Az Osztrák-Magyar Monarchia haderőszervezetének kialakításakor gróf ANDRÁSSY Gyula miniszterelnök és honvédelmi miniszter, a honvédség létrehozását a belső rend érdekében felhasználható katonai erő kialakítása miatt tartotta fontosnak. Ez a katonai erő ugyanis a közös hadsereg nem lehetett. A Magyar Királyságban az 1848-1949-es forradalom és szabadságharcot leverő hadsereget rendfenntartási célzattal igénybe venni nem volt tanácsos.[14]

A Magyar Királyi Honvédség ugyan — a Landwehr-hez hasonlóan — a véderő részét alkotta, azonban mégis élvezett némi önállóságot. Az uralkodónak a vezérleti (amelybe a hadüzenet is beletartozott), vezényleti (amelybe a haderő bármikor és bárhová irányíthatósága is beletartozott) és belszervezeti (amelybe a személyi és szervezeti, valamint a szolgálati nyelv meghatározását is magába foglalta) joga ugyan kiterjedt a Magyar Királyi Honvédségre is, de csak a honvédelmi miniszter ellenjegyzésével. Az ellenjegyzéstől eltekintve ugyan az uralkodó szuverén módon rendelkezett a teljes fegyveres erővel, azonban katonáért és pénzért az országgyűlésekhez kellett fordulnia.[15]

A véderő 7/8-ad részét a közös hadsereg, a fennmaradó 1/8-adot pedig a Landwehr és a Magyar Királyi Honvédség alkotta, hozzávetőlegesen azonos létszámmal. A véderő három nagy része a közös hadsereg, a Landwehr és a Landsturm, valamint a Magyar Királyi honvédség és népfelkelés a hadosztály szinttel bezárólag különült el egymástól. A közös hadsereg 33 gyalogos és 8 lovas hadosztályból, a Magyar Királyi Honvédség 8 gyalogos és 2 lovas hadosztályból, a Landwehr pedig 8 gyaloghadosztályból állt. A hadtestek és hadtest-parancsnokságok azonban már nem különültek el. Az Osztrák-Magyar Monarchiában a közös hadsereg, a honvédség és a Landwehr alakulatok 16 hadtestparancsnokság alárendeltségébe tartoztak, amelyet 6 hadseregparancsnokság irányított. A haderő békelétszáma 450 000 fő, a hadilétszáma pedig 1 500 000 fő volt. A szolgálati nyelv a flottánál a Landwehr-nál és a Landsturm-nál a német, a Magyar Királyi Honvédségnél és a népfelkelésnél a magyar volt. A közös hadsereg ezredeiben pedig az ezrednyelv azzal a nyelvvel egyezett meg, amely nyelvet a lakosság az ezred sorozási területén — katonai kerületében — anyanyelvként használt. A közös hadsereg számára az Osztrák-Magyar Monarchia területét 112 katonai kerületre osztották (61 az Osztrák Császárságban, 47 a Magyar Királyságban, 4 pedig Bosznia-Hercegovinában). Egyazon ezredbe egyazon katonai kerületben élő lakosságot sorozták. A közös hadsereg katonai kerületeinek mintájára, de attól függetlenül Ausztriában a Landwehr ezredek, Magyarországon pedig a honvéd ezredek rendelkeztek katonai kerülettel.[16]

Ez a katonai erő azonban a rend fenntartásában nem vehetett részt csak kivételes esetekben, mégpedig a Magyar Királyság területén gyakorlatilag a Magyar Királyi Honvédség által. Jogszabályban szabályozták, hogy Magyarországon a közigazgatás mely szervei és milyen szintű vezetői jogosultak a rend helyreállítása érdekében a haderő — konkrétan a Magyar Királyi Honvédség — segítségét kérni. Segítségkérésnek akkor lehetett helye, ha a rendvédelmi testületek a rend helyreállítására képtelennek bizonyultak. A kérést a belügyminiszterhez kellett eljuttatni, aki azt abban az esetben továbbította a honvédséghez, ha a rendvédelmi testületek személyi állományának országon belüli átcsoportosításával nem tudta a helyzetet megoldani. A segítségkérésre jogosult intézményvezetők közvetlenül a Magyar Királyi Honvédség területileg illetékes parancsnokságaihoz sürgős veszélyhelyzetben fordulhattak. Ebben az esetben viszont a parancsnok távollétében az ügyeletes tiszt intézkedhetett. A Magyar Királyi Honvédség karhatalmi feladatok ellátására kijelölt alakulatainak személyi állományát karhatalmi kiképzésben részesítették és a kiképzettek egy részét készenlétben tartották. A segítséget kérő intézmény vezetője nem szólhatott bele abba, hogy milyen erővel és mi-

lyen módon állítja helyre a rendet a honvédség, azonban a helyreállítást a tőle telhető minden lehetséges módon segítenie kellett.[17]

Határőrizet tekintetében a honvédség igénybe vételére a határokon átterjedő fertőző betegség meggátlásának érdekében történő lezárásakor került sor. Ekkor a katonai alakulatok személyi állománya úgynevezett kordon szolgálatot látott el, amelynek az volt a lényege, hogy a katonák látó- és halló-, valamint lőtávolságon belül helyezkedtek el a kijelölt kordonvonalon, amely nem feltétlenül egyezett meg minden részletében a határvonallal. Azok ellen, akik a felszólítás ellenére a kordonvonalat átlépték a katonák fegyverüket használták.[18]

Összességében tehát a haderő békeidőszakban nem vett részt a határok őrizetében. Csupán speciális helyzetekben — a rendvédelem más területeihez hasonlóan — különleges feladatokat láthattak el ideiglenesen a véderő alakulatai a határőrizetben.

A haderő háború időszakában sem diszponált a határőrizet felett. A fegyveres konfliktus esetére vonatkozó, úgynevezett kivételes hatalomról szóló magyarországi törvény ugyanis — az ausztriai szabályozástól eltérően — az angol mintát követte. A kivételes hatalom gyakorlásának szabályozására kétféle megoldás született a korabeli Európában. A német minta szerint a kivételes hatalmat a hadsereg gyakorolta. Ezt a megoldást követte az osztrák szabályozás. A britt minta szerint a kivételes hatalmat a polgári közigazgatás gyakorolta. A magyar szabályozás a britt megoldást követte.[19]

A magyar közigazgatás — annak részeként a magyar rendvédelem — csak a hadműveleti területeken került a haderő területileg illetékes parancsnokságainak a felügyelete alá.

Kivételes hatalom időszakára az Osztrák-Magyar Monarchia katonai vezetése elkészítette a haderő határvonalakra történő felvonulásának és szétbontakozásának a tervezetét. Ebben természetesen szerepet kaptak a békehatárőrizetet megvalósító rendvédelmi testületek is. A tervek realizálása azonban azt jelentette, hogy a térség már hadműveleti területté minősült.[20]

A Magyar Királyság területén az Osztrák-Magyar Monarchia felügyelete alá csak akkor kerültek a határőrizeti teendőket ellátó testületek, ha működési területük hadműveleti területté vált.[21]

A határőrizetet illetően tehát egyértelműen megállapítható, hogy e tevékenység nem tartozott a véderő teendői közé. A határőrizet a két társország kompetenciáját gyarapította és — a rendvédelmi feladatkör részeként — a polgári közigazgatás feladatai közé tartozott.

Felmerülhet azonban annak a kérdése is, hogy a katonai állománnyal rendelkező rendvédelmi testületek esetében a közös ügyi szervezetek közül a véderő nem terjesztette é ki befolyását erre a tevékenységre?

A Magyar Királyság területén a dualizmus időszakában összesen 4 olyan rendvédelmi testület működött, amelynek a személyi állománya katonának minősült. Ezek a testületek voltak: 1. a Magyar Királyi Nemesi Testőrség, 2. a Magyar Királyi Darabont Testőrség, 3. a Magyar Királyi Képviselőházi Őrség, 4. és a Magyar Királyi Csendőrség. A 4 szervezet közül egyedül a csendőrség vett részt határőrizeti feladatok ellátásában. Hiába tartoztak azonban a Magyar Királyi Csendőrség tagjai katonai állományba, az állományilletékes szervezet — azaz a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium — csupán a személyi ügyekben volt illetékes. A szervezet működésének minden témakörében a belügyi tárca rendelkezett illetékességgel.[22]

A Magyar Királyságban a határőrizeti feladatkörnek a polgári közigazgatáshoz tartozása nem csupán azért lényeges, mert az kizárólag magyar hatáskör volt. A magyar határőrizet fejlődéstörténetében a dualizmus kora volt az első időszak, amikor az államhatárok őrzését már nem katonai erővel, hanem rendvédelmi testületek igénybe vételével valósították meg.[23]

A véderőhöz való viszony tekintetében az Evidenzbüro helyzete merőben eltért a Magyar Királyi Csendőrség határszolgálatos részétől.

Az Evidenzbüro ugyanis az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének integráns részét alkotta. A nyilvántartó iroda a dualista államalakulat hírszerző és elhárító tevékenységének a teendőit valósította meg. A dualista államalakulat valamennyi szervezetének kötelessége volt azonban a haderő nyilvántartó irodáját az Evidenzbüro-t tevékenységében támogatni. A két társország tehát — a közös haderő részeként — közös hírszerző szolgálatot tartott fenn. E birodalmi szervezetben szolgálatot teljesítő különböző nemzetiségű katonatisztek váltak a feldarabolt Osztrák-Magyar Monarchia helyén kiépülő új államok hírszerző szolgálatainak létrehozóivá.[24]

Bár a hírszerzés a Kárpát-medencében élő népek körében a honfoglalást megelőzően is jelen volt, majd a Kárpát-medencei magyar állam feladatkörének integráns részét alkotta, az Evidenzbüro mégis fiatal szervezet volt.[25]

A HABSBURG-birodalomban a katonai hírszerzést békeidőben is folytató állandó szervezet kiépítésére a XIX. században került sor. A XVIII. század ötvenes éveitől a vezérkar külön osztálya fog-

lalkozott a kémügyekkel. A XIX. század elején létrehozták az „Evidenzhaltungs Abteilung”-ot. A XIX. század negyvenes éveiben Heinrich Hermann Joseph von HESS altbgy. vezérkari főnök a nyilvántartó csoportot állandó jelleggel a vezérkar hatáskörébe helyezte. 1850-ben Evidenzbüro (Nyilvántartó Iroda) néven véglegesítették a szervezetet a vezérkar fennhatósága alatt. Ekkor került az iroda élére Anton Ritter von KALIK őrnagy, aki 15 évig teljesített szolgálatot ezen a poszton. Működésének időszakában az irodán jelentős fejlesztéseket valósítottak meg. 1878-ban a közös hadügyminisztérium tervezetet nyújtott be az uralkodó katonai irodájához a hírszerzés és kémelhárítás fejlesztése tárgyában. A javaslat alapvetően két dolgot indítványozott, egyrészt a polgári és katonai hatóságok együttműködését, másrészt pedig a nyilvántartó iroda fejlesztését oly módon, hogy abban — egyes szakterületeket átfogó — alosztályokat létesítsenek. Az Evidenzbüro fejlesztése akkor gyorsult fel, amikor a szervezet élére 1909-ben August URBANSKI von Ostrymiecz ezredest nevezték ki. A katonai hírszerzésért a vezérkari főnök volt felelős, aki e feladatkörét az Evidenzbüro-ra ruházta. Az Evidenzbüro úgynevezett nyilvántartási csoportokból állt, nevezetesen: orosz, német, olasz, balkán, angol, francia, erődítési, tüzérségi és kezelési csoportokból.[26]

Az Evidenzbüro szerény létszámmal és költségvetéssel dolgozott. 1912-ben a központban 28 tisztet foglalkoztatott. Ebben az időben a szövetséges Német Császárság hírszerző szervezetének, a Nachrichtenbüreau-nak a központjában 80 fő tiszt teljesített szolgálatot. Az Evidenzbüro költségvetése a nyolcvanas években 100 000 forint körüli volt. 1912-ben a német hírszerző iroda költségvetése 450 000 márkát tett ki, az orosz hírszerzés pedig 1912-ben 13 000 000 rubellel gazdálkodott. Ilyen körülmények között fokozott jelentőségű volt az állami hatóságok együttműködésének a kémelhárításban.[27]

A hírszerzésre fordítandó összeg nagyságrendjének értelmezése érdekében célszerű megismerni az uralkodói udvartartásra fordított összegeket is. 1869-ben az osztrák és a magyar költségvetésben udvartartás költségei címén 3 250 000 forint szerepelt. 1880-ban az udvartartás költsége mindkét költségvetésben 4 650 000 forintot tett ki. Ekkor az udvartartási költségek az Osztrák Császárság kiadásainak 1,1 %-át, a Magyar Királyság kiadásainak pedig 1,8 %-át alkották.[28]

A hírszerzésre vonatkozó szabályozás a haderő kötelékében viszonylag korán megjelent, bár kezdetben csupán általánosságokat tartalmazott.[29] A XIX. század második felében azonban az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének hírszerző szolgálata már önálló szabályzattal rendelkezett.[30]

Az Osztrák-Magyar Monarchia és a Német Császárság hírszerző szolgálatai kölcsönösen segítették egymást, hasonló módon járt el a britt, francia, olasz és orosz felderítő szolgálat is. Az Evidenzbüro és a Nachrichtenbüreau 1910-ben memorandumban rögzítette a német és az osztrák-magyar hírszerzőszolgálat együttműködését. A memorandumban foglaltak szerint valósult meg a két szervezet együttműködése az első világháború alatt.[31]

A különböző országok ugyan eltérő terminológiát használtak a hírszerző tevékenységük szakterületeinek a megnevezésére, azonban a metodika alig különbözött. Elsősorban az anyagi fedezet mértékéből fakadóan keletkeztek némileg eltérő gyakorlatok. A katonai hírszerzésnek a Központi Hatalmak haderejében, azaz az Osztrák-Magyar Monarchia védereje és a Német Császárság hadereje vezérkaraiban, továbbá az úgynevezett Entente hatalmak Nagy Britannia, Franciaország, Olaszország és Oroszország hadseregeinek vezérkaraiban is működött egy értékelő-elemző szervezet. E szervezet egyben irányította a nyílt és a titkos hírszerző tevékenységet is. A franciáknál e feladatkört a „Deuxiéme bureau” más néven „Service de Renseignements”, az angoloknál az „Intelligence Service” a szerbeknél a „Narodna Odbrana” látta el. Bárhogy hívták is azonban ezen szervezeteket hasonló metodikával tevékenykedtek.[32]

A korabeli hírszerző szervek a nyílt és a titkos információgyűjtés lehetőségeivel egyaránt éltek. A publikált kiadványok elemzése jelentette az egyik legfontosabb forrást. Közetlen információk is nyerhetőek voltak ily módon. Egyben pedig ráirányították a figyelmet azokra a területekre, amelyek kifürkészése célszerűnek látszott. E térségeket amennyire lehetett nyílt eszközökkel is igyekeztek felderíteni például turistának álcázva, vételi szándékkal érkező leendő földbirtokos, vagy gyárépítőként, esetleg filmforgató stáb álcájában stb. A nyílt lehetőségek hasznosítása mellett azonban a hagyományos ügynöki tevékenységet sem mellőzték. Ennek keretében vagy a helybéliek közül szervezetek be informátorokat, vagy pedig a helyszínre telepítettek alvó és aktív ügynököket. Egy-egy célterületre egy vagy több rezidentúrát telepítettek. A katonai hírszerző szervezet pedig a főbb hadműveleti irányok szerinti csoportosításban működött. A Magyar Királyság területén az Evidenzbüro Szerbia és Románia irányában működött együtt a magyar határőrizeti szervezetekkel elsősorban a Magyar Királyi Csendőrség határszolgálatos részével.[33]

A kiegyezéskor a Magyar Királyság külállamokkal szomszédos határait a neoabszolutizmus államberendezkedésétől átvett és átalakított testület a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti szakaszai őrizték. A határátkelőhelyeken az utasforgalom ellenőrzését a legközelebbi városok rendőrségeinek kikülönített csoportjai, az áruforgalom felügyeletét pedig a területileg illetékes vámhivatalok úgynevezett bemondó őrsei valósították meg. A határenddel kapcsolatos teendők végzésére pedig úgynevezett szolgabírói kirendeltségeket hoztak létre. Határőrizet tehát csak a vámhatárokon valósult meg.[34]

Kezdetben a határőrizeti teendők megoszlottak a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt testületek azaz a pénzügyőrség és a vámhivatalok, valamint — a határrendészeti teendőket illetően — a mai fogalmaink szerinti önkormányzatok, nevezetesen a vármegyék között. A dualizmus időszakában — Horvátországtól eltekintve — a Magyar Királyságban valamennyi vármegyéjében, a vármegyékben pedig 438 járás működött. Erdélyre — a Partium nélkül — 15 vármegye 85 járással esett. Összesen 8 vármegye 22 járása érintkezett a magyar-román határral. Közülük csak Krassó-Szörény vármegye magyar-román határvonallal érintkező három járása feküdt Erdély területén kívül. Ez azt jelentette, hogy a magyar-román határon 22 járási szolgabírói kirendeltség tevékenykedett. E mellett a magyar-szerb határral három vármegye (Torontál, Temes és Krassó-Szörény) öt járása rendelkezett (Orsova, Újmoldova, Fehértemplom, Kubiny és Pancsova). Összesen tehát tíz vármegye 26 járásának a határa érintkezett a Magyar Királyság külső határaival. Közülük Krassó-Szörény vármegye orsovai járásának román és szerb határszakasza is volt.[35]

Ez a rendszer azonban a Magyar Királyság külállamokkal szomszédos azon határain épült ki, ahol a katonai határőrvidék nem működött. Az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság határait ugyanis az utasok és az áruk bárhol és bármikor ellenőrzés nélkül átléphették, ezért ezen a határszakaszon határőrizeti szervezetek telepítésére sem került sor. A katonai határőrvidék — amely korábban az Adriától Moldováig terjedően őrizte a HABSBURG-birodalomnak a Magyar Királysággal egybe eső déli határait — a kiegyezés időszakára foghíjassá vált. Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc leverését követően a HABSBURG-hatalom a katonai határőrvidék azon alakulatait, amelyek a forradalom mellé álltak megszűntette.

A fennmaradó katonai határőrvidéki alakulatok azonban — a feudális viszonyokat konzerváló zárványként — a kiegyezés után is fennmaradtak. A HABSBURG-hatalom szélsőséges körei ezekre a csapatokra — egy esetleges osztrák-magyar szembefordulás esetén, ha a kiegyezés csődöt mondott volna — a magyar nemzet hátbatámadására alkalmas erőként számítottak.[36]

A katonai határőrvidék 1867 utáni működése nem csupán a kiegyezés tartalmával volt ellentétes, hiszen a rendvédelem részeként a határőrizet nem a közös érdekeltségű viszonyok, hanem a két társország belügyei közé tartozott, amit nem végezhettek a közös ügyek megvalósítására hivatott szervezetek, nevezetesen a véderő. Már az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc előtt is több ízben elismerték a HABSBURG uralkodók a katonai határőrvidék magyar jogrendbe ütközésének a tényét, azonban a katonai határőrvidék fennmaradását a török veszéllyel indokolták. Ezt fontosabb érdeknek minősítették mint azt, hogy a katonai határőrvidéki területek visszakerüljenek az érintett vármegyék fennhatósága alá, illetve a földbirtokosok birtokon belülre kerüljenek. A kiegyezés utáni időben azonban a katonai határőrvidék létének a külpolitikai oka elenyészett, így az uralkodó – gróf ANDRÁSSY Gyula miniszterelnök javaslatára — 1872-ben hozzájárult a katonai határőrvidék polgárosításához. A térség visszavezetése a polgári fejlődés útjára tért magyar társadalomba ugyan több mint egy évtizedig tartott, a katonai határőrvidék szervezésének a felszámolásával azonban megszűnt az utolsó feudális zárvány a történelmi Magyarország területén. Felszámolták ugyanis a földbirtok használaton alapuló kötelező katonai szolgálatot, amely egyben adómentességet is biztosított a térségben élők számára, akik kikerülve a katonai közigazgatás hatálya alól visszatértek a polgári közigazgatás körülményei közé.[37]

A Magyar Királyi Csendőrség határőrizetbe történő belépéséig a magyar határőrizetben a vezető szerep a pénzügyi tárcára hárult. A pénzügyi tárcának alárendelt szervezetként működtek (1872-től önállóan) a vámhivatalok. A Magyar Királyi Pénzügyőrség pedig 1867. III. 10-től önálló országos szervezetként tevékenykedett. A vámhivatalok ugyanis eredetileg — a neoabszolutizmus örökségeként — az adóhivatalokkal egy szervezetben látták el feladataikat.

A Magyar Királyság területét teljes egészében lefedték a Magyar Királyi Pénzügyőrség legkisebb szervezeti egységei a pénzügyőr szakaszok. A pénzügyőr szakaszok tevékenységét a pénzügyőr biztosi kerületek irányították. A megyei pénzügyi biztosi kerületek munkáját pedig — a vármegyénként szervezett — pénzügyigazgatóságok felügyelték. A pénzügyigazgatóságok komplex vezetési szintet alkottak, amelyek az adott vármegyében megtalálható valamennyi pénzügyi szakhatóság fel-

ügyeletét ellátták. Ebből fakadóan a vármegyében működő valamennyi pénzügyi szakhatóság szakemberei megtalálhatók voltak a pénzügyigazgatóságokban. A pénzügyigazgatóságok — valamennyi vármegyére kiterjedően — a nyolcvanas években épültek ki. A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium szervezetében azonban — a pénzügyi szakhatóságok felügyelet céljából — valamennyi pénzügyi szakhatóságnak külön szervezeti egysége működött.[38]

A Magyar Királyi Pénzügyőrség fegyveres egyenruhás őrtestület volt. A testület önálló ruházattal és rangrendszerrel rendelkezett. Fegyverzetként a legénységi állománynál kardot és karabélyt, a tiszteknél pedig kardot és forgópisztolyt rendszeresítettek. A legénységi állomány — amely a haderő altiszti karának jellegével bírt — rangjai a vigyázó, fővigyázó és a szemlész volt. A tiszti állomány rangjait pedig az albiztos, biztos és főbiztos alkotta. A legénységi rangokat ezüst, a tiszti rangokat pedig arany csillagrószácskával jelölték.[39]

Az Osztrák-Magyar Monarchiában a rangok jelölésének egységes rendszere alakult ki. A flotta kivételével a katonák rangjukat csillaggal jelölték. A nem katonai állományú, de fegyveres polgári testületnél fegyveres szolgálatot ellátók rangjait csillagrózsácskával, az egyenruhás testületeknél fegyver nélküli szolgálatot teljesítők rangjait pedig rózsácskával jelölték. Az altisztek ezüst a tisztek pedig arany változatot viseltek.[40]

A pénzügyőrséghez jelentkezőket 4 év szolgálat után véglegesítették. Ezt az időt a legénységnél próbaszolgálatnak, a tiszteknél gyakornoki időnek nevezték. Kezdetben — a legénység esetében — nem volt felvételi követelmény az írni és olvasni tudás, valamint a négy számtani alapművelet ismerete. Az újonnan felvételt nyert pénzügyőrök szakmai ismeretekkel történő felvértezése verbális úton valósult meg. A pénzügyőri szolgálat ellátásához szükséges ismeretek jelentős részét — hasonlóan a korabeli rendőr legénység szakmai felkészítéséhez — a fiatal pénzügyőrök, a nagyobb tapasztalattal rendelkező társaik mellett eltöltött szolgálatellátás során, a gyakorlatban sajátították el.

A nyolcvanas években azonban létrehozták a pénzügyőrség központi újonc iskoláját. Ezt követően az újonnan felvett pénzügyőrök a 6 hónapos időtartamú újonc iskola eredményes elvégzése nyomán láthattak el szolgálatot. Az újoncok felkészítésének időtartama folyamatosan bővült, amely a második világháború időszakára már elérte az 1 évet. Az újonc iskolára értelemszerűen azok kerülhettek, akik tudtak írni és olvasni, valamint ismerték a 4 számtani alapműveletet. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy elemi iskolai végzettséggel rendelkeztek. Az idősebb állomány körében azonban továbbra is megtalálhatók voltak az analfabéták is, bár arányuk a nyugdíjazásokkal folyamatosan csökkent. Véglegesen azonban csupán a világháború időszakára szűnt meg az analfabétizmus a legénység körében. Tisztek esetében a testületbe való belépés előfeltétele az érettségi volt. Szakmai felkészítésüket a gyakornoki idő során kapták meg. A testületnél magasabb rendfokozatba az előírt szakmai tanfolyam eredményes elvégzése nyomán lehetett lépni, amelynek — a kezdőrangok kivételével — előfeltétele volt az alacsonyabb rangban eltöltött megfelelő mennyiségű szolgálati idő.[41]

Azok a pénzügyőr szakaszok, amelyeknek a működési területe érintkezett a magyar-román, illetve a magyar-szerb határral — a szokásos teendők mellett — ellátták a zöldhatárőrizeti feladatokat is. A XX. század elején a történelmi Magyarország 63 vármegyéjében pénzügyigazgatóság, irányításukkal pedig 202 biztosi kerület, az alárendeltségükben továbbá 569 szakasz működött. Közülük — Horvátország területét figyelmen kívül hagyva — 10 pénzügyigazgatóság működési területe rendelkezett vámhatárral. Ezek voltak a Beszterce-Naszód (viszonylag rövid határszakasszal), Csík, Háromszék, Brassó, Fogaras, Szeben, Hunyad, Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyék pénzügyigazgatóságai. Torontál, Temes és részben Krassó-Szörény vármegyei pénzügyigazgatóságok kivételével a magyar-román határvonallal érintkezett a működési területük.[42]

Az áruforgalom ellenőrzését a vámhivatalok látták el. A magyar vámhivatali rendszer — miután elvált az adóhivataltól — a nyolcvanas években alakult ki. A vámhivatalok fő és mellékvámhivatalokra oszlottak. Mindkét kategóriában megkülönböztettek első- és másodosztályú vámhivatalokat. A különböző szintű vámhivatalokat az eljárási hatáskörük különböztette meg egymástól. Az első osztályú fővámhivatalok rendelkeztek a legkiterjedtebb hatáskörrel. Ezek a hivatalok fegyver és lőszer vámkezelésének a jogosultságával is rendelkeztek.[43]

A Magyar Királyság területén 24 fővámhivatal és 28 mellékvámhivatal működött. Közülük a magyar-román határ irányában fejtették ki elsősorban a tevékenységüket az aradi, a brassói, a felsőtömösi, a kolozsvári, az orsovai és a nagyszebeni fővámhivatalok, valamint az almásmezői, alsótörcsvári, bodzai, brázai, csík-gyimesi, dusi, felsőtörcsvári, ósánci, predeáli, tölgyesi, úzvölgyi és vulkáni mellékhivatalok. Az 52 magyarországi vámhivatal közül az erdélyi határ irányában 12, Szerbia irányában pedig 9 vámhivatal működött. [44]

A vámhivatalok alárendeltségében működtek a bemondó őrsök. A bemondó őrsöket a határátkelőhelyekre telepítették. Feladatukat a vámköteles és a vámmentes áruk szétválasztása, az elvámolatlan termékek vámhivatalhoz irányítása alkotta.[45]

A vámhivatalnokok ugyan rendelkeztek formaruhával, sőt a díszegyenruhájuk tartozékát képezte a szablya is, azonban nem alkottak fegyveres testületet. Tisztviselőként látták el feladataikat. A vámhivatalnokokat lőfegyverrel nem szerelték fel.[46]

Vámtisztviselőnek azok jelentkezhettek, akik érettségivel rendelkeztek. A vámhivatalnokok gyakornoki ideje megegyezett a pénzügyőr tisztekével. A gyakornoki idő alatt kellett a gyakornokoknak a gyakornoki vizsgát letenniük. A gyakornoki vizsga eredményes letétele nyomán lehetett a gyakornokot véglegesíteni. A vámtisztviselők vámsegédtiszti, vámtiszti és vámfőtiszti rangban látták el szolgálati feladataikat. Valamennyi vámtiszti rang eléréséhez — a megelőző rangban előírt szolgálati idő letöltése nyomán külön vizsgát kellett eredményesen letenni. A vámtisztek vámszedő, ellenőr, pénztáros, raktárgondnok és vámhivatal vezetői beosztásokat tölthettek be. Az első- és másodosztályú fő- és mellékvámhivatal vezetői beosztásokhoz azonban különálló vizsgákat is le kellett tenni az arra aspirálóknak. A vámhivatalnokok munkáját úgynevezett segédszemélyzet segítette, akiknek a létszáma a vámhivatal besorolásától és forgalmától függött. A segédszemélyzetet — a központilag meghatározott keret terhére — a vámhivatali vezető alkalmazta meghatározott időre. A segédszemélyzet a fizetésén kívül csupán munkaruha ellátmányban részesült.[47]

A vámhivatalok ugyan annak a pénzügyigazgatóságnak az alárendeltségébe tartoztak — hasonlóan a vármegyében működő más pénzügyi szakhatóságokhoz — amelynek a működési területén helyezkedett el a vámhivatal, azonban szakmai felügyeletüket a Magyar Királyság teljes területére kiterjedő hatáskörrel a budapesti fővámhivatal vezetője látta el, aki közvetlenül a pénzügyminiszternek volt alárendelve miniszteri tanácsosi címmel.[48]

Vámügyekben országos hatáskörű szervezet a vámügyi tanács is működött, melyet az 1890. IV. 11.-ei minisztertanácsi határozat alapján hoztak létre. A vámügyi tanács vám- és tarifaügyekben véleményezési jogkörrel rendelkezett azokban az esetekben, amikor a kereskedelmi miniszter — az illetékes miniszterekkel egyetértésben — valamely ügyet a tanácshoz utalt. A vámügyi tanács elnöke a kereskedelmi miniszter volt. Az elnökhelyettest az elnök kérte fel. Rajtuk kívül a vámügyi tanács létszáma 21 fő volt. A tanács tagjai sorába, tagot delegált a pénzügyi-, a kereskedelemügyi-, a földművelésügyi- és a belügyminiszter. A minisztériumokon kívül — a kereskedelemügyi miniszter felkérésére — gazdasági-, kereskedő- és ipartestületek is küldtek képviselőt a tanácsba.[49]

Kezdetben tehát a dualizmus időszakában a határőrizet három klasszikus teendőjét a határvonal őrzését, a határforgalom ellenőrzését és a határrendészeti teendőket három külön szervezet látta e. A zöldhatárőrizetet a pénzügyőrség, a határforgalom ellenőrzést a vámhivatalok (áruforgalom) és a kikülönített rendőri csoportok (személyforgalom), valamint a határrenddel kapcsolatos tevékenységet a szolgabírói kirendeltségek végezték.

A Magyar Királyi Csendőrség 1891-ben lépett be a határőrizetbe.[50] A Magyar Királyi Csendőrség Magyarország legsikeresebb rendvédelmi testülete volt.[51] Az 1881-ben felállított 12 000 fős szervezet a polgári fejlődés igényeinek megfelelő, európai színvonalú rendet teremtett vidéken.[52] A megalakulás és a háború éveit leszámítva — amikor még ideiglenesen honvédekkel töltötték fel a hiányzó csendőr létszámot, illetve a frontra vezényelt csendőrök helyett a rendvédelemben járatlan póttartalékosokkal töltötték fel a testületet — a Magyar Királyi Csendőrség bűnfelderítési mutatói 90 % körüliek voltak. A Magyar Királyság vidéki területein — többszöri sikertelen kísérletek után — a kiegyezés után a csendőrségnek sikerült először rendet teremtenie.[53] A városokban önkormányzati rendőrségek működtek, bár számos város élt azzal a lehetőséggel, hogy — térítés ellenében, elsősorban a külterületére kiterjedően — a csendőrséget kérje fel a rend fenntartására.[54]

A csendőrség francia eredetű intézmény, amelynek az eredete a XIII. századig nyúlik vissza. A francia királyok a csendőrség elődszervezetét a hadrakelt seregen belüli rend fenntartására hozták létre. Ez a tevékenység terjedt ki a hadműveleti területek polgári lakosságára, majd békeidőben is fokozatosan az egész ország területére a lakosság kérése nyomán. A testület elnevezése Maréchaussée volt, melyet az 1700-as években változtattak csendőrségre. A francia forradalom alatt a csendőrséget megszűntették ugyan, azonban — belátva a testület szükségességét — reorganizálták, Napóleon BONAPARTE pedig felfejlesztette. A hasonló körülmények miatt német nyelvterületen is létrejöttek csendőrség típusú szervezetek, de más elnevezésekkel. Azért a csendőrség terjedt el Európa szerte, mert a napóleoni császárság vazallus államaiban a francia közigazgatási mintát követték, annak részeként pedig a csendőrséget is átvették. A testület bevált, ezért Napóleon BONAPARTE bukását követően is fennmaradt, sőt a XIX. században Európa valamennyi országában rendszerbe állították.

Ennek oka az volt, hogy viszonylag olcsón és gyorsan volt képes vidéken a polgári élethez szükséges rendet kialakítani és azt hatékonyan fenntartani.[55]

A Magyar Királyságban a XIX. század negyvenes éveiben — nem sokkal a mezei rendőrség felállítása után[56] — merült fel a csendőrség létrehozásának a gondolata. A felsőházban gyűjtöttek is erre a célra. A gondolat felmerülésekor azonban az uralkodó még nem szimpatizált a felvetéssel, ezért a kezdeményezés elhalt.[57]

Végül is a Kárpát-medencébe Itálián és Ausztrián keresztül jutott el a csendőrség. Napóleon BONAPARTE tündöklése idején Lombardia francia vazallus állammá vált, így ott is létrehozták a csendőrséget, amely kiválóan működött. Napóleon bukását követően Lombardia visszakerült a HABSBURGOKHOZ, akik e szervezetet — tekintettel az eredményeire — nem szűntették meg. Az 1848-1849-es magyar forradalom és szabadságharc leverés nyomán pedig az egész birodalomra kiterjedően kiépítették. A császári csendőrség ugyan kiváló közbiztonságot teremtett, azonban a magyar hazafiak üldözése terén is jeleskedett, amellyel kivívta a lakosság ellenszenvét. A kiegyezéskor a szervezetet a magyar állam nem vette át.[58]

A császári csendőrséget tehát a Magyar Királyság területén feloszlatták. Nem az egyetlen neoabszolutizmusi szervezet volt, amely hasonló sorsra jutott. Ugyanígy jártak el a magyar állam képviselői a magyar hazafiak üldözésében jeleskedő más szervezetekkel is.[59]

Horvátországban és Erdélyben mégis fennmaradt egy-egy császári csendőr ezred a közös hadsereg szervezésében. Horvátországban ez a helyzet a közjogi autonómiával függött össze. Erdélyben pedig — mivel valószínűsíthető hadműveleti területként kezelték — a hadműveleti terület közbiztonsági helyzete érdekében volt szükség a csendőr ezred fenntartására. Ez a helyzet azonban ellentétes volt a kiegyezési törvényben foglaltakkal. A magyar parlamentben a kormányt ezért az ellenzék támadta. Végül is TISZA Kálmán oldotta meg a helyzetet. Átértékelte ugyanis a magyar kormány rendvédelmi koncepcióját abban az értelemben, hogy a rendőri szervezetekre való kizárólagos támaszkodás helyett a csendőrség szervezettípusát is bevonta a polgári magyar állam rendvédelmi szervezetrendszerének kialakításába. Ennek nyomán hozták létre a Magyar Királyi Csendőrséget, amelynek a hatósági területe kiterjedt a Magyar Szent Korona alá tartozó valamennyi vidéki területre.[60]

A Magyar Királyi Csendőrség katonailag szervezett őrtestület volt. A korabeli szóhasználat szerint a katonailag szervezett szóösszetétel azt jelentette, hogy a testületen belüli függelmi viszonyok katonaiak és a személyi állomány katonának minősült, katonai rendfokozatot viselt. Ebből fakadóan a csendőrök személyi ügyeit a honvédelmi tárcánál intézték. A testület azonban a belügyi tárca fennhatósága alá tartozott minden tekintetben (szakmai irányítás, a működés anyagi fedezete stb.)[61]

A Magyar Királyi Csendőrséghez ép és egészséges, írni-olvasni tudó, a 4 számtani alapműveletet ismerő jelentkezőket vettek fel, akik a sorkatonai szolgálatukat már letöltötték és őket a parancsnokuk kedvezően minősítette. A próbaidő 3 év volt, mely során az alapfelkészítés tanfolyamán sikeres vizsgát kellett tenniük. A próbaidő eredményes letöltése után véglegesítették a csendőröket a testületnél. Az alapfelkészítésben részesültek járőrtársi beosztást tölthettek be. A csendőröknek beszélniük kellett azt a nyelvet is, amelyet a szolgálati helyükön a lakosság anyanyelvként beszélt. A járőrvezetői beosztás betöltésének az előfeltétele újabb tanfolyam sikeres elvégzése volt, amelyet a próbaidőt követő 10éven belül kellett teljesíteni. A huzamos szolgálati idővel és kiváló minősítéssel rendelkezők jelentkezhettek őrsparancsnok képző tanfolyamra, melynek sikeres elvégzése nyomán — üresedés esetén — voltak kinevezhetők a legmagasabb legénységi beosztásba az őrsparancsnok tisztségre. A csendőr legénység a haderő altiszti karának a jellegével bírt a pénzügyőrségi legénységhez hasonlóan. A csendőr tisztek a Ludovica Akadémia diplomájával rendelkeztek. A csendőr legénység kiképzését központi kiképző bázison valósították meg 1909-től. Nagyváradon nyílt meg a nagyváradi csendőr altiszti iskola. A képzési idő kezdetben 6 hónap volt, amely fokozatosan — több évtizeden keresztül — gyarapodott 1 évre.[62]

A Magyar Királyi Csendőrség szervezete alapvetően egyvonalas és többszintű volt, bár a testület rendelkezett szakágakkal is, mint például a tábori csendőrség, vagy a határszéli csendőrség. A testület alapszervezeti egysége az őrs volt. Az őrsök működési területe lefedte a történelmi Magyarország teljes vidéki területét. Általában 3-6 őrsöt irányított 1 szakasz-parancsnokság. 4-8 szakaszparancsnokságot pedig 1 szárny-parancsnokság irányított. A szárny-parancsnokságok működési területe több vármegyére terjedt ki. 6-8 szárny-parancsnokság tartozott 1 kerület-parancsnokság alárendeltségébe. A kerületek működési területe országrésznyi volt. Eredetileg 6 csendőr kerület működött az országban. 1903-ban azonban 3 további csendőrkerület felállítását határozták el. Végül is azonban a világháború kitöréséig csupán két új csendőrkerület felállítására került sor. A csendőr őr-

sök hatósági területe több falut foglalt magába. Az őrs működési területének meghatározása során figyelembe vették a terület nagyságát, a lakosság számát, a bűnügyi fertőzöttséget, a terep domborzatát és fedettségét, továbbá a közlekedési hálózat jellegét, valamint a populáció összetételét.[63]

1891-ben a Magyar Királyi Csendőrség szervezeti keretében — szolgálati ág jelleggel — létrehozták a határszéli csendőrséget, amelyet az első világháborúig több ízben is megerősítettek, általában az őrsök és a legénység számának a gyarapításával. Az új szolgálati ágat a Magyar Királyi Csendőrség azon kerületeinél alakították ki, amelyek működési területe érintkezett a Magyar Királyság külső határaival.[64]

A határszéli csendőr őrsök a közbiztonsági teendőik mellett látták el a határőrizeti feladataikat, amely alapvetően a zöldhatár őrzéséből állt. A határszéli csendőr őrsök az úgynevezett kikülönített törzstisztek közvetlen irányítása alá tartoztak. A kikülönített törzstiszteken keresztül érvényesült a kerület-parancsnokság irányítása. A törzstiszt mellé 1 fő századost segédtisztként, 1 őrmestert iroda segédként és egy polgári irodaszolgát is rendszeresítettek. A törzstisztek székhelyeinek kijelölésekor is érvényesült továbbá azon alapelv, hogy a parancsnokság székhelyeinek településén csendőr őrs is működjön. Ezért vagy a parancsnokságot telepítették olyan településre, ahol működött csendőr őrs, vagy pedig az őrsök diszlokációját szervezték át oly módon, hogy a parancsnokság székhelyére is jusson őrs. Az ország belsejében szolgálatot ellátó csendőr őrsökhöz képest tehát a határszéli csendőr őrs esetében a szakasz- és szárny-parancsnokságok kiestek. A határszéli csendőrség speciális szervezeti eleme volt az úgynevezett nyári őrs. A nyári őrsök a hó elolvadása és leesése közötti időszakban működtek a Kárpátokon átvezető ősvények lezárása céljából. Tavasszal az anyaőrs személyi állományának egy része a szükséges felszereléssel felköltözött a nyári őrsre. Őszig itt teljesítettek szolgálatot. A nyári őrsök minden tekintetben az anyaőrs irányítása alatt álltak, ellátmányukat is innen szállították fel számukra. A nyári őrs tagjai szolgálatukat az őrs közelében látták el.[65]

A dualizmuskori magyar határőrizetbe legkésőbb a Magyar Királyi Határrendőrség lépett be. A testületet határőrizeti feladatok ellátására hozták létre, más jellegű szolgálati tevékenységet nem is kellett végeznie. Az egyetlen rendvédelmi testület volt, amelynek alapfeladatát alkotta a határőrizet. A határőrizeti feladatokat ellátó többi rendvédelmi testület más rendvédelmi teendői mellett teljesített határőrizeti szolgálatot a határ mentén elhelyezkedő alakulatai által.[66]

A Magyar Királyi Határrendőrség szervezeti felépítése 4 lépcsős volt, bár a határrendőr őrségek csak 1908-1912-ig működtek. A határrendőr őrségek a határrendőr kirendeltségek alárendeltségébe tartoztak. A határrendőr kirendeltségeket pedig a határrendőr kapitányságok irányították. A kapitányságok országos szintű irányítását pedig a belügyi tárca szervezetében létrehozott határrendőr osztály látta el.[67]

Összességében tehát a Magyar Királyság rendvédelmi testületei közül a pénzügyőrség, a határszéli csendőrség és a határrendőrség vett részt az ország vámhatárainak az őrzésében. A pénzügyőrség, határszéli csendőrség és a határrendőrség vámhatáron szolgálatot teljesítő személyi állományának mintegy kétharmada a magyar-román, míg egyharmada a magyar-szerb határon teljesített szolgálatot. A román-magyar határon összesen 22 határátkelőhely működött.[68]

A magyar állam határainak őrzésében azonban nemcsak a fegyveres rendvédelmi testületek vettek részt. A vámhatárokkal érintkező járások úgynevezett szolgabírói kirendeltségeket is működtettek, amelyek hatáskörébe a határrend tartozott. A szolgabírói kirendeltségek azonban a határrendőrség felállításával megszűntek, feladataikat a határrendőr kapitányságok és kirendeltségek vették át.[69]

A határőrizeti feladatok ellátásában részt vettek még a XIX. század utolsó negyedében kiépülő állami állatorvosi rendszer részeként működő vesztegintézetek is, amelyeket a századfordulótól belépő állomásnak neveztek. Az állami állatorvosi rendszer a földművelésügyi tárca felügyelet alá tartozott. Az állami állatorvosi rendszer kiépülésének és működésének döntő szerepe volt az egészséges és ezáltal piacképes magyarországi állatállomány kialakításában. Az ország területét 3 állatorvosi felügyelőségre osztották: a pozsonyira, a budapestire és a kolozsvárira. A felügyelőségeket kerületekre osztották, amelyek hatósági területe általában egy vármegyére terjedt ki. A vármegyékben pedig járásonként működött 1 állami állatorvos.[70]

A belépőállomások élén állatorvos állt, melyet a szükséges néhány fős asszisztencia támogatott feladata ellátásában. A belépőállomásokat a határátkelőhelyekre telepítették. A forgalmas határátkelőhelyeken működő belépőállomásokon két állatorvost is foglalkoztattak, belépőállomás vezető és vezetőhelyettesi beosztásban. A belépőállomásokon dolgozó állatorvosok a járási állatorvosokkal azonos besorolásba kerültek az állami hierarchiában. Annak a járásnak az állatorvosával, amelyik járás területén feküdt a belépőállomás, a járási és a belépőállomási állatorvosok egyaránt helyettesítették egymást. A belépőállomási állatorvosok azonban nem a területileg illetékes megyei állatorvosi

kerület alárendeltségbe, hanem az állatorvosi felügyelet közvetlen alárendeltségébe tartoztak. A belépőállomási állatorvosok a kolozsvári felügyelőség irányítása alatt álltak.[71]

A mezőgazdasági termékek ellenőrzése, a fertőző állatbetegségeknek az ország területére történő bejutása megakadályozására hivatott veszteg intézetek, illetve belépőállomások mellett humán belépőállomások is működtek egy-egy orvos irányításával és a szükséges asszisztenciát ellátó személyzet segítségével. A humán belépőállomások feladatát a fertőző emberi betegségek Magyarország területére való bejutásnak megakadályozása alkotta. A humán belépőállomásokat — a vesztegintézetekhez hasonlóan — a határátkelőhelyekre telepítették. A humán belépőállomások az állami népegészségügyi és járványügyi rendszer részét alkották. Kiépítésükre a XX. század kezdetén került sor.[72]

A magyar közigazgatási szakhatóságok azonban — a határforgalom ellenőrzésében való részvétel mellett — a zöld határ őrizetében is részt vettek a vámhatárok menti erdőigazgatási személyzet által. A Magyar Királyságban a középkorig visszanyúlóan kiemelt figyelmet fordítottak az erdőkre. A kiegyezés nyomán alapjaiban rendezték a témakört. Tisztázták a tulajdonviszonyokat. A feudális eredetű erdőhasználati jogokat az állam megváltotta és az érintett erdőket a községek tulajdonába adta. Összesen hétféle erdőtulajdon létezett. Állami erdők a központi államhatalom, illetve valamely szervezete birtokában. Az önkormányzati tulajdonú erdők, általában a községek tulajdonában. Egyházi erdők az egyházak tulajdonában. A hitbizományok egy részéhez is tartoztak erdők. Gazdasági társaságok is részesedtek erdőtulajdonban. Természetesen magánszemélyek is rendelkeztek erdőkkel. Az erdőtulajdonok rendezését követően, definiálták az erdőkihágásokat, majd megállapították az erdőművelés szervezeti kereteit, továbbá őrzésük és védelmük lehetőségeit, valamint létrehozták az erdészeti szakhatóságokat. Az erdőkkel kapcsolatos szabályozásokat elődeink 1879-ben foglalták törvénybe.[73]

Az erdőhatóságoknak — az erdőterület nagyságától függően, a törvényben meghatározott számú — szakképzett személyzetet kellett állandóan foglalkoztatni, 3 000 holdanként legalább 1 fő erdőmérnök foglalkoztatása volt kötelező, akit általában erdőtisztnek neveztek. A kisebb erdőbirtokosok pedig erdőmérnökkel szerződhettek állandó szaktanácsadásra. Az erdőmérnökök felügyelete alatt álltak az erdőgazdasági segédszolgálatot ellátók. Őket általában alerdésznek hívták. Az alerdészek csoportjába tartoztak a főerdőőrök, erdőőrök, vadászok. Őket egyes vidékeken erdőmesternek, lövőmesternek, vagy erdőkerülőnek is nevezték. Az erdőgazdasági segédszolgálatot ellátókat 1 000 holdanként voltak kötelesek foglalkoztatni az erdőtulajdonosok. Az erdőtulajdonosok mulasztása esetén az állam — a tulajdonos költségére — pótoltatta a hiányzó személyzetet. Az erdőmérnököknek az erdészeti egyetem diplomájával, az erdészeti segédszolgálatot ellátóknak pedig az erdőőri vagy vadőri szakiskola elvégzését bizonyító erdőőri, illetve vadőri szakvizsgával kellett rendelkezniük. Ez a képesítési követelmény azonban az újonnan felvettekre vonatkozott. Azok, akik már munkában álltak nyugdíjazásukig végezhették feladataikat. Az erdőbirtokosoknak azonban nem csak szakszemélyzetet kellett foglalkoztatniuk, hanem a törvény azt is előírta számukra, hogy úgynevezett üzemterv szerint gazdálkodjanak az erdőben. Az üzemtervet pedig az állami erdőhatóság hagyta jóvá és ellenőrizte a végrehajtását. A kicsiny erdőbirtokkal rendelkezőknek ésszerű gazdálkodása érdekében erdőhatósági társulást kellett létrehozniuk.[74] Azoknak az erdőbirtokosoknak az erdejét, akik az üzemtervtől eltértek az állami erdőhatóságok saját művelés alá vonta, melynek haszna természetesen a mindenkori tulajdonost illette. A tulajdonosok kezelésébe akkor kerülhetett vissza az erdő, ha az erdőhatóságok által kifogásoltakat kijavították.

A rablógazdálkodás megelőzése, az erdők elhanyagolásának lehetetlenné tétele érdekében, az erdővagyon felügyeletének biztosítása céljából a magyar állam létrehozta az országos erdőhatósági rendszert. Az erdőhatóság az erdőket felmérte és figyelemmel kísérte. Az erdőket osztályozták, azokról törzskönyvet is vezettek. Az erdőhatóság felelős volt a hatósági területén fekvő erdők állapotáért. Járásonként erdőgondnokságok, megyénként erdőigazgatóságok, több megyére kiterjedően pedig erdőfelügyelőségek működtek. Az erdőhatóságok munkatársai erdőmérnökök lehettek. Ők — ellentétben az erdőtulajdonosok által alkalmazottakkal — állami szolgálatban álltak. Az erdőtulajdonosok és a közérdek közötti összhang érdekében Országos Erdőigazgatási Tanácsot is létrehoztak. A tanács tagjait a földművelésügyi miniszter kérte fel három évre a törvény által meghatározott számban az Országos Erdészeti Egyesület, a Országos Mezőgazdasági Kamara és más erdészeti egyesületek által javasoltak közül. Az egyesületek kizárólag olyan személyeket javasolhattak, akik legalább két évtizedes gyakorlattal rendelkeztek.[75]

Az erdőhatósági munkakörbe kinevezni, illetve erdőgazdasági segédszolgálati teendők ellátására az erdőbirtokosok kizárólag olyan személyeket alkalmazhattak, akik — a törvényben előírt szakmai

képesítés mellett — erkölcsi bizonyítvánnyal bizonyítani tudták fedhetetlen erkölcsösségüket és a 20. életévüket betöltötték, továbbá magyar állampolgárok voltak. Az erdészeti segédszolgálatot ellátók számára kötelezővé tették a vármegyénként létrehozott Erdészeti Segédszolgálati Szervezet-i tagságot. E szervezetek tagjai számára — a földművelésügyi miniszter mintaszabályozásában foglaltaknak megfelelően — az erdőfelügyelőségek szabályozták a szolgálati és nyugellátási rendjüket, melyet a foglalkoztató erdőbirtokosaik kötelesek voltak betartani.[76]

A Magyar Királyságban több foglalkozás volt, amelynek a gyakorlói családtagjaikkal a rájuk bízott területen laktak a foglalkoztatóik által biztosított szolgálati lakásban és a felügyeletük alatt álló műtárgyakat, illetve terepszakaszokat őriztek, karbantartottak, a kisjavításokat végrehajtását irányították. Ide tartoztak például a gátőrök, vasúti pályaőrök és az erdészet terén foglalkoztatottak is. E foglalkozások gyakorlóit a foglalkoztatók formaruhával és lőfegyverrel is ellátták. Ők képezték a magyar törvénykönyvben a közhatósági személy fogalmát. A közhatósági személyek joga volt — nem csupán a rá bízott vagyontárgy őrzése, hanem az észlelt bűncselekmények elkövetőinek az elfogása is. Ebből a célból fegyverhasználati joguk is volt. Elfoghattak személyeket, lefoglalhattak eszközöket, például fatolvajok illegális fakivágás során használt szerszámait stb. A személyeket és eszközöket azonban haladéktalanul át kellett adni az értesítésükre megjelenő területileg illetékes rendvédelmi testületek járőreinek további intézkedés céljából.[77]

Ebbe a feladatkörbe illeszkedett a vámhatárok menti erdészeti személyzet azon kötelezettsége, hogy az általuk ismeretlen és gyanúsan viselkedő személyeket feltartóztassák, igazoltassák és ha tiltott határátlépés gyanúja felmerült a határőrizeti szervezetek számára átadják. A közhatósági jogú személyek jogköréből fakadóan e tevékenységben kizárólag azok vehettek részt, akik — a szakmai, erkölcsi stb. feltételeknek való megfelelésen túl — eredményesen rész vettek a közhatósági jogkört gyakorlók számára előírt tanfolyamon. A tanfolyam végén letett sikeres vizsga nyomán váltak feleskethetővé, amely a foglalkoztatásuk előfeltétele volt.[78]

A törvényi szabályozásokból fakadóan egyszerűen megbecsülhető a közhatósági jogú személyek száma. A gátak hosszúságát figyelembe véve 4 000 fő gátőr, a vasúti pályahosszakból adódóan pedig 5 500 fő pályaőr, az erdők kiterjedése alapján pedig 25 000 fő erdőmérnök és erdészeti segédszolgálatot ellátó személy, végül pedig a települések számát tekintetbe véve mintegy 15 000 fő mezőőr teljesíthetett szolgálatot az országban, azaz összesen csaknem 50 000 fő. Ez a létszám a duplája volt 12 000 fős Magyar Királyi Csendőrség és az összességében ugyancsak 12 000 fő körüli létszámmal rendelkező magyarországi rendőrségek összesített létszámának. A határőrizeti feladatok ellátásához azonban — földrajzi elhelyezkedésükből fakadóan — csupán a határok menti erdőségek személyzete és a határszéli települések mezőőrei nyújtottak segítséget. A magyar-román, illetve a magyar-szerb határ közelében terülhetett el az ország erdővagyonának mintegy 15 %-a. Ebből fakadóan pedig az erdőszemélyzet 15 %-a is itt teljesíthetett szolgálatot, nevezetesen mintegy 3 750 fő. E létszámot gyarapították minden bizonnyal a magyar-román, illetve magyar-szerb határvonallal rendelkező települések mezőőrei. Összesen 22 járás rendelkezett magyar-román, 5 járás pedig magyar-szerb határral. Járásonként átlagosan 5 települést számolva határvonallal rendelkező településnek és településenként egy fő mezőőrt figyelembe véve, a magyar-román és a magyar-szerb határ őrzéséhez 135 fő körüli mezőőr nyújtott segítséget. Összességében tehát 3 750 fő erdészeti személyzet és 135 fő mezőőr, azaz 3 885 fő fegyveres közhatósági jogú személy segítette a határőrizeti feladatok ellátását megvalósító rendvédelmi szervezetek tevékenységét a magyar-román és a magyar-szerb határon.[79]

A magyar-román határon tehát mintegy 400 fő pénzügyőr — a 4 572 főnyi pénzügyőrség 8,75 %-a —, 100 fő vámtisztviselő — a mintegy 300 főnyi teljes vámhivatali tisztviselői létszám 1/3-a — , 1 000 fő csendőr — akik a 12 000 fős csendőrség létszámának 8,3 %-át alkották —, 190 fő határrendőr — akik a 480 fős határrendőrség 39,5 %-át tették ki —, 30 fő humán orvosi és 30 fő állatorvos teljesítettek szolgálatot. Összesen tehát 1 590 fegyveres és 160 fegyver nélküli munkatárs, azaz összességében 1 696 fő őrizte a magyar-román határt. Ebbe a létszámba a vámhivatali segédszemélyzetet és a humán, illetve állatorvosi asszisztenciát nem számolom bele. A magyar-román határ őrzése valamely részfeladatának teendőit élethivatásszerűen gyakorlók munkáját 3 885 fő fegyveres közhatósági jogú személy segítette. Figyelmen kívül hagytam továbbá a szolgabírói kirendeltségeket is, mivel tevékenységüket a határrendőrök vették át. Első látásra tehát úgy tűnhet, hogy a magyar-román, illetve a magyar-szerb határt — a segítő létszámot is figyelembe véve — összesen 5 581 fő őrizte, ellátva a határőrizeti, határforgalom-ellenőrzési és a határrend-betartatási teendőket is. Ez ugyan igaz, azonban a kép ennél árnyaltabb, amely a korabeli határőrizeti metodika megismerése nyomán válhat teljes egészében egyértelművé.[80]

A dualizmus-kori Magyar Királyságban nem törekedtek arra, hogy a határőrizeti teendőket, vagy annak döntő többségét egy szervezetre bízzák. E helyett a rendvédelmi testületek határmenti alakulataira bíztak olyan részhatárőrzeti teendőket, amelyek a testület alapfeladataival többé-kevésbé összhangban álltak.[81]

A korabeli határőrizet megismerése szempontjából lényeges, hogy a Magyar Királyság államhatárainak csak kisebb szakaszát a magyar-román és a magyar-szerb határt őrizték. A Magyar Királyság és az Osztrák Császárság közös határa ugyanis az Osztrák-Magyar Monarchia belső határa volt, ahol személyek és áruk bárhol, és bármikor szabadon léphették át a határt. Csupán az Osztrák-Magyar Monarchia külső határai képeztek vámhatárt. Ezen külső határokról pedig a két társország a rá eső részt önállóan őrizte.[82]

A magyar törvények lehetővé tették, hogy az ország határait mindenki utiokmány nélkül, szabadon átléphesse. Ez volt az alaphelyzet, hogy kiknek volt szüksége mégis utiokmányra az alaphelyzettől eltérően azt külön jogszabályban határozták meg. Külföldi állampolgárok számára a belügyminiszter abban az esetben írhatott elő útlevél-kötelezettséget, ha az illető országa a magyar állampolgárok számára is kötelezővé tette az útlevelet az állam területére való belépéshez. A magyar állampolgárok szabadon léphették át a határt, azonban a kötelező katonai szolgálatot töltők, a jogerősen elítéltek csak külön engedéllyel léphették át a határt, kiskorúak pedig csak felnőtt kísérettel. Ezen előírásoknak azonban csupán a magyar-román és a magyar-szerb határon volt jelentősége mert ezeken a határszakaszokon volt határellenőrzés.[83]

Mivel a Román Királyság és a Szerb Királyság útlevélkötelezettséget írt elő az ország területére lépő külföldi állampolgárok számára, ezért magyar részről is előírták a román és a szerb alattvalók számára a Magyar Királyság területére lépéshez az útlevélkötelezetséget. A román törvények ugyan a vízumot is előírták, azonban ezt a román hatóságok nem igényelték. Európában egyébként csupán a Török Birodalomban, illetve az Orosz Birodalomban volt vízumkötelezettség. Ebbe a két országba azonban oly kevesen utaztak, hogy a magyar lakosság számára szinte ismeretlen volt a vízum fogalma. Európa államaiba általában szabadon lehetett utazni. A legtöbb országba ehhez még útlevél sem kellett. Az útlevél általában akkor vált szükségessé, ha a célországban a magyar állampolgár olyan tevékenységet szeretett volna folytatni — például tanulmányok — amelynek az engedélyhez kötöttsége miatt szükség volt vízumra, amelyhez pedig útlevél is kellett. A romániai és a szerbiai előírásokból fakadóan a magyar-román és a magyar-szerb határ nem csupán vámhatár volt, hanem egyben útlevélköteles határszakasz is.[84]

Mai szemmel nézve is rendkívül liberális szemléletmóddal kezelték a határforgalmat. A magyar határőrizeti szervezetek utasításba kapták, hogy akkor is át kell engedni a határon a határátlépésre jelentkezőket, ha ugyan nincs náluk az utiokmányuk, azonban a határőrizeti testületek munkatársai látásból ismerik és emlékeznek arra, hogy az illetőnek van útlevele. A határállomásokon szolgálatot teljesítő és a határőrizetben részt vevő rendvédelmi testületek családtagjai és a háztartási személyzetük tagjai, valamint a vasúttársaságok alkalmazottai, családtagjaik és háztartási alkalmazottaik utiokmány nélkül átmehettek a határ túloldalán lévő szomszédos településre. Mindkét oldal érintett háziasszonyai bevásárlásaik egy részét általában a szomszédos ország legközelebbi piacán valósították meg. A vasúti személyzet határmenti szabad mozgáslehetőségei az államközi vasúti egyezmények részét alkották.[85]

A dualizmus kori Magyar Királyságban határőrizet — annak részeként a határforgalomellenőrzés — a magyar-román és a magyar-szerb határon valósult meg. Erről a két határszakaszról, illetve a kiállított útlevelekről állnak rendelkezésre statisztikai adatok. A statisztikai adatgyűjtést azonban 1898-ban kezdték el. A szerbiai adatok pedig már azért sem lehetnek pontosak, mert 1910 és 1913 között a szerbek útlevél nélkül léphették át a határt. A kivándorlási statisztikák esetében még bizonytalanabb a helyzet annak ellenére, hogy a nagy hajóstársaságok viszonylag pontos utaslistát vezettek. A rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint a magyar-román határállomások kevésbé voltak forgalmasak, mint a szerb-magyar határállomások. A legnagyobb forgalmat a zimonyi határállomás bonyolította le, ezt követte az orsovai, majd a predeáli. Predeálon közúti és vasúti forgalom is volt. Az erdélyi határállomások közül — a forgalom sűrűsége tekintetében — a predeáli után a sósmezői, a verestoronyi és a gyergyótölgyesi határátkelőhely következett. Zimonyon haladt keresztül a konstantinápolyi vonat, amely összekötötte Magyarországot a Balkán államaival, illetve sokat számított Nándorfehérvár közelsége is. Ezzel szemben a magyar-román határon működő határállomások döntően a Román Királyságba irányuló forgalmat bonyolították le. Budapestről Bukarestbe pedig két vasúti fővonal is vezetett a Brassó-Predeál-i és a Temesvár-Orsova-i.[86]

A magyar-román és a magyar-szerb határon azonban nem csupán útlevéllel lehetett átlépni. A dualizmus időszakában alakult ki az a kishatárforgalmi rendszer, amely — a kisantant államok gáncsoskodása ellenére — tovább élt és fejlődött a két világháború közötti időszakban megkönnyítve a határ mentén lakók határátlépését. A kishatárforgalom első szabályozására 1898-ban került sor. Az útlevelek mellett az útlevélköteles határszakaszok átléphetők voltak úgynevezett átkelési igazolványnyal is, amelyek 15-30 napig voltak érvényesek és többszöri határátlépést tettek lehetővé, valamint úgynevezett szelvényes utiigazolvánnyal. A szelvényes utiigazolványok egyszeri utazást tettek lehetővé. Kiutazáskor a határállomáson a szelvényt letépték, az utiigazolványt pedig lepecsételték. Visszatéréskor pedig az utiigazolványt bevonták. Ugyanott kellett tehát az államhatárt átlépni a ki- és a visszautazás alkalmával is. Az egyszeri határátlépésre jogosító igazolványok 5 napra voltak érvényesek. Ezeket az egyszeri átlépésre jogosító utiigazolványokat elvileg ugyan nem lehetett meghosszabbítani, mégis gyakran előfordult, hogy a konzulátusok szabálytalanul meghosszabbították azokat.[87]

Nem feltétlenül jelentett egy útlevél vagy úti igazolvány egy személyt. Ezeket az okmányokat a családfő nevére állították ki és feljogosították az okmányok a családfőt arra, hogy a családtagok is vele utazzanak. 1899-től írták elő, hogy nem elegendő az utiokmányban a családtag megnevezése és a létszám feltűntetése, hanem szerepelnie kell annak is, hogy a családfőhöz milyen viszony fűzi (feleség, gyermek) továbbá fel kellett tűntetni a családtagok nevét és korát is. Ekkor a fénykép még nem volt előírás. A kishatárforgalmi utiokmányok kiváltására a határvonaltól számított 40 kilométeres sávban lakók voltak jogosultak és a határ túloldalán is 40 kilométer széles sávra szólt az érvényességük. Aki azonban a határt átlépte, már senki nem ellenőrizte azt, hogy milyen távolságra utazik. Gyakorlatilag mindenki kaphatott utiigazolványt bárhol is lakott az országban, ha a határmenti 40 kilométeres sávban lévő valamely önkormányzati hivataltól azt igényelte.[88]

Különleges elbánásban részesültek a kettős birtokosok, illetve azok akiknek a birtokán a határvonal áthaladt. A birtokok tulajdonosai és művelői — a birtokok területén belül — bárhol átléphették a határt, de a birtok területéről a határ túloldalán elvileg csak érvényes utiokmánnyal léphettek ki. Akiknek a birtokán a határ áthaladt, illetve a határ mentén túloldali birtoktesttel rendelkeztek, terményeikkel és szerszámaikkal, valamint állataikkal — meghatározott mennyiség, illetve értékhatárig — vámmentesen léphették át a határt. A termény átszállításához azonban szükség volt a birtoklevélre állatok átléptetése esetén pedig állatorvosi igazolással kellett rendelkezni arról, hogy az állatok egészségesek.[89]

A határforgalom döntő részét nem a távolsági, hanem a kishatárforgalom alkotta. A kishatárforgalom alapvetően gazdasági jellegű volt. A túrizmus még nem vált tömegessé. Az ilyen jellegű utazásokat akkoriban csak a vagyonos rétegek engedhették meg maguknak.[90]

A magyar-román, illetve magyar-szerb határon azonban nem csupán az utas- és áruforgalom ellenőrzését foglalta magában a határőrizet. Az úgynevezett „zöldhatárőrizetet" kezdetben a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti szakaszai önállóan, majd — a határszéli csendőrség létesítését követően — a csendőrséggel közösen végezték. A Magyar Királyi Pénzügyőrség, majd a határszéli csendőrség határőrizeti feladataikat a testületi alapfeladatok végzése mellett látták el.[91]

A Magyar Királyi pénzügyőrség korszerű a XXI. század körülményei között is helyt álló metodikát alkalmazott. Ennek a „zöldhatárőrizeti" metodikának az volt a lényege, hogy az érintett pénzügyőr csapatok személyi állományát oda és abban az időben kell koncentrálni, ahol és amikor a csempésztevékenység előreláthatóan várható volt. A Magyar Királyi Csendőrség határmenti szakaszainak az erőkoncentrációját elősegítette a terep jellege is. A határvonal által érintett Al-Duna szakasz partjai jelentős mértékben mocsarasak voltak, a Kárpátokon való átjutás pedig lényegében a szorosokra korlátozódott. Ezek zárásával a legjelentősebb csempészetet meg lehetett előzni.

Ehhez természetesen a terep ismerete mellett, jól kellett ismerni a csempészek tevékenységét is. A 2 fős pénzügyőr járőröket úgy helyezték el a terepen, hogy azok egymástól látó és halló távolságba kerüljenek. A „zöldhatárőrizet" alapelveihez tartozott, hogy az alkalmazásra kerülő pénzügyőrök között folyamatos összeköttetés jöjjön létre, mert ily módon voltak eredményesen igénybe vehetők az egyébként szemfüles csempészekkel szemben. A csempészek várható menetvonalán a pénzügyőr járőröket többvonalasan helyezték el. Ily módon, ha a csempészeknek a pénzügyőrök egyik vonalán sikerült is átjutni, a második, vagy harmadik vonalon bizonyosan fennakadtak.[92]

Ez a módszer eredményes volt abban a tekintetben, hogy a rendelkezésre álló eszközöket és a személyi állományt a lehető leghatékonyabban alkalmazta. Felszámolta, illetve megelőzte a csempészés döntő többségét, megakadályozta a csempésztevékenység tömegessé válását. Arra azonban nem volt alkalmas, hogy a nap minden órájában és az államhatár teljes hosszában elejét vegye a csempészetnek. A csempésztevékenységet azonban sikerült kordában tartani. 1912-ben a vámhatárral ren-

delkező pénzügyigazgatóságok (brassói, temesvári, fiumei, lugosi, székeludvarhelyi, sepsiszentgyörgyi, nagyszebeni) összesen 1 418 vámjövedéki kihágást fedtek fel. Tekintettel az érintett határszakaszok hosszára és jellegére ez a szám nem tekinthető magasnak, még akkor sem, ha minden bizonnyal előfordultak olyan csempésztevékenységek is, amelyek nem kerültek a hatóságok tudomására.[93]

A Magyar Királyi Csendőrség határőrizetbe való bevonásával, 1891-től az egy lépcsős magyar határőrizet két lépcsőssé vált. Az egyik lépcsőt a továbbiakban is a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti szakaszai látták el többvonalasan. A második lépcsőt pedig, a határszéli csendőrség valósította meg szintén többvonalasan.

A határszéli csendőr őrsök járőreinek a szolgálatellátása némileg eltért az ország belsejében szolgálatot teljesítő csendőrökétől. Az ország belsejében járőrszolgálatot teljesítő csendőrök számára meghatározták a szolgálati időt, a menetvonalat, a menetidőt, a pihenő-, illetve figyelőhelyeket és az ott eltölthető időt. Ezzel szemben a határszéli csendőrök számára, a járőrszolgálat ellátásaik alkalmával csupán a szolgálati időt és a pihenő-, illetve figyelési pontokat határozták meg. A járőrparancsnok állapította meg a menetvonalat és menetidőt, illetve az egyes pihenő- és figyelési pontokon eltöltendő időt. A járőrszolgálat hossza azonban természetesen a határszéli csendőrség tagjai számára is kötött volt, amely azonos volt a Magyar Királyi Csendőrség többi alakulatánál alkalmazottakkal.[94]

A határszéli csendőrség sajátos elemei voltak a nyári őrsök. A hó elolvadása és leesése között működő nyári őrsökön szolgálatot teljesítő csendőrök szolgálatellátási metodikája nem tért el az anyaőrsökön megszokottaktól. A nyári őrsök működésének a lényege az volt, hogy ahhoz a területhez és abban az évszakban vált telepíthetővé a személyi állomány, ahol a szolgálatellátásukra a legnagyobb szükség volt. Ezáltal jóval hosszabb időt tölthettek tiltott határátlépések valószínűsíthető térségében, mintha a viszonylag távol elhelyezkedő falvakban lévő őrsobjektumból közelítették volna meg szolgálatellátásaik alkalmával a csempészösvények térségét.

Magyarország határőrizeti teendőket ellátó testületeinek feladatköréhez tartozott az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerzésével az együttműködés. A kiegyezési törvény ugyan nem foglalkozott külön a hírszerzéssel, azonban a felderítést a hadügy részének tekintették. Ebből fakadóan pedig a közös ügyek körébe tartozott, mint a hadügy része. Az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerző szolgálata — az „Evidenzbureau" — a Császári és Királyi Hadsereg vezérkarának a kiegészítő részét alkotta és közvetlenül az uralkodó irányítása alá tartozott. A két társország, az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság külön hírszerző szolgálattal nem rendelkezett. Nem fő feladatként ugyan, de hírszerzéssel is foglalkozott a diplomáciai szolgálat és annak katonai része a katonai attasék is. Centrális felépítésű, önálló szolgálatként működő hírszerző szervezettel azonban az Osztrák-Magyar Monarchiában kétség kívül a haderő rendelkezett.[95]

A HABSBURG-birodalomban a XVIII. század végéig a hadrakelt sereg magasabb parancsnokságai rendelkeztek felderítő szolgálattal. Békeidőben ezeket a szolgálatokat nem aktivizálták. Bonaparte NAPÓLEON alatt azonban a hírszerzés sokat fejlődött. A Habsburg-birodalomban a XIX. században állították fel az első olyan irodát, amely a birodalom valamennyi hadserege által megszerzett információkat gyűjtötte, rendszerezte és értékelte. 1812-ben a birodalmi hadügyminisztérium mintegy 100 000 forintot tervezett a hírszerzésre. A XIX. század negyvenes éveiben Heinrich Hermann Joseph von HESS altbgy. a HABSBURG-haderő vezérkari főnöke hozta létre a vezérkar alárendeltségébe tartozó és békeidőben is működő nyilvántartó csoportot. Egyben pedig tiszteket bízott meg azzal, hogy külföldön hírszerző tevékenységet folytassanak békeidőszakban is. 1850-ben a nyilvántartó csoportot, a központi hírszerző szolgálatot vezető irodaként „Evidenzbureau" elnevezéssel a vezérkar szervezetébe tagolták. A nyilvántartó iroda első vezetője KALIK Antal örgy. volt, aki 15 évig vezette a nyilvántartó irodát, onnan tábornokként ment nyugdíjba. A birodalmi hírszerző szolgálat 1872-ben már önálló szabályzattal is rendelkezett „Anleitung zum Kundschaftdienste" címmel.

A központi nyilvántartó iroda — a hadtestparancsnokságok vezérkari osztályainak a szervezetében — „hírszerző főállomásokat" működtetett. A „hírszerző főállomások" pedig „hírszerző mellékállomásokat" telepíthettek egyes honvédparancsnokságokra és — a magyar belügyminiszter hozzájárulásával — a csendőr kerületparancsnokságokon is kialakíthattak hírszerző mellékállomásokat. Az „Evidenzbureau"-nak minden államban volt úgynevezett „ágense"-e, ahonnan információt kívántak szerezni. Az „ágens"-eknek pedig külön kémszervezetük volt. Az „ágens"-ek által foglalkoztatott ügynökök általában díjazásért, vagy hazafias lelkesedésből végezték feladataikat. A díjazás nélkül tevékenykedőket „bizalmi embereknek" hívták. Az életvitelszerűen külföldön lakó felderítőket „megbízottnak", a csupán célfeladattal ideiglenesen külföldre utazókat pedig „hírszerzőnek" nevez-

ték. Az Osztrák-Magyar Monarchia külügyi szolgálata támogatta a haderő hírszerzését. Ezért például a diplomata képző intézmény a „Keleti Akadémia" tanrendjébe katonai tárgyakat is felvettek, hogy a diplomaták megfelelő felkészültséggel foglalkozhassanak a katonai témájú információgyűjtéssel is.[96]

Az Osztrák-Magyar Monarchia „Evidenzbureau"-ja által irányított hírszerzéssel állt kapcsolatban a Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálatot ellátó része. A hírszerzést ugyan a teljes Magyar Királyi Csendőrségnek támogatnia kellett, azonban a csendőrség többi csapatánál sokkal általánosabb jelleget öltött a felderítő szervezet segítése mint a határszéli csendőrségnél. A csendőrségen túlmenően a hírszerző fő- és mellékállomások munkáját támogatnia kellett a rendőrségeknek, a pénzügyőrségnek, a közigazgatásnak, a posta és távírdai szervezeteknek, az állami erdészeti személyzetnek is. A magyar határőrizetben részfeladatokat megvalósító szervezetek közül azonban a birodalmi hírszerző szolgálat területileg illetékes főállomásaival folyamatos munkakapcsolataival a Magyar Királyi Határrendőrség és a határszéli csendőrség állt. A hírszerzéssel a legkiterjedtebb kapcsolata pedig a határszéli csendőrségnek alakult ki.[97]

A magyar határőrizeti szervezetek a birodalmi hírszerzést lényegében két fő területen segítették. Egyrészt a határon legálisan, vagy illegálisan átlépő hazai és külföldi hírszerzők határátlépésének elősegítése, illetve megakadályozása alkotta a segítségnyújtás egyik területét. E mellett pedig a határmenti túloldali területekre vonatkozó információgyűjtés által is segítették a birodalmi hírszerzést. A határvonalat rejtetten átlépni kívánó hazai hírszerzők számára úgynevezett folyosót nyitottak, ahol az előre megbeszélt helyen és időben a hírszerző szolgálat munkatársa akadálytalanul és rejtetten átléphette az Osztrák-Magyar Monarchia külső határát. A hazai hírszerzés által jelzett külföldi kémek határátlépését, illetve a hazai határőrizeti szervezetek által gyanússá vált utasokat a magyar határőrizeti szervezetek (határrendőrség és határszéli csendőrség) munkatársai rejtetten megfigyelés alá helyezték mindaddig, amíg a célszemély a működési területükön tartózkodott, majd a figyelést átadták az ország belsejében szolgálatot teljesítő társ rendvédelmi szervezeteknek, a fejleményekről pedig tájékoztatták a hírszerző szolgálatot.

Az idegen hírszerzők jelentéseinek felderítése érdekében a határszéli csendőrségnek figyelemmel kellett kísérni azt is, hogy ki kapott külföldi postagalambot, kik végeztek a galambokkal gyanús reptetési gyakorlatokat. A légtér figyelése során az idegen légjárművek személyzetét igazoltatniuk kellett, ha azok az őrs működési területén leszálltak. Ha nem szálltak le, akkor a repülési irányról tájékoztatták az ország belsejében szolgálatot teljesítő csendőrséget. A határszéli csendőrség figyelmének ki kellett terjednie az esetleges optikai távjelzések észlelésére, valamint azokra, akik a határ mentén rajzokat készítettek és fényképeztek. Ha a megfigyelések alkalmával gyanúba került személyeket a csendőrség előállította és megfelelő bizonyítékok kerültek napvilágra, akkor a királyi ügyészségnek adták át a bűnjelek és részletes jelentések kíséretében. Ha a bűnjelek a vádemeléshez kevésnek bizonyultak, de megalapozott gyanú birtokába kerültek a hatóságok — további nyomozás céljából — a határrendőrségnek adták át a gyanúsítottakat. Ha a gyanússá vált személyek letartóztatása még nem vált időszerűvé, de a titkos megfigyelést a csendőrség már nem tudta biztosítani a teendőket a határrendőrség vette át.[98]

Az ellenséges hírszerzés megelőzése érdekében az információknak a határon történő átjuttatása szempontjából kulcsfontosságú személyeket, tárgyakat nyilván kellett tartaniuk és azokat folyamatosan ellenőrizniük is kellett. E rendszer keretében a határszéli csendőr őrsöknek nyilvántartást kellett vezetniük az őrskörletben lévő:

- összes postagalamb tulajdonosról;
- kémkedésben gyanússá vált és a kémkedés miatt elítélt egyénekről;
- azon ingatlanokról, amelyek idegen állampolgárok tulajdonában voltak, illetve amelyeket külföldiek béreltek;
- valamennyi — a vízi határ mentén található — vízi járműről még a vízi malmokról is és az ott lakó, illetve dolgozó hajósokról;
- a havasi vezetőkről — a hegyvidéki határszakaszok esetében — és azokról, akik kiváló helyismeretükből fakadóan hegyi vezetésre alkalmasak voltak;
- minden személyről, aki nem az Osztrák-Magyar Monarchia alattvalója volt;
- azon személyekről, akikről feltételezhető volt, hogy fegyveres konfliktus esetén a mozgósítási előkészületeknek valamiképp ártalmára lehettek.[99]

Nemcsak defenzív, hanem offenzív jellegű tevékenységet is megvalósítottak a határszéli csendőr őrsök. Ennek keretében az ellenséges katonaszökevényeket részletesen és alaposan kikérdezték az általuk ismert katonai adatokról. A határ túloldalán lévő határőrizeti szervezetek elhelyezkedéséről, létszámáról, fegyverzetéről feljegyzést készítettek, melyet naprakészen vezettek. Fontos feladatot je-

lentett a szomszédos ország viszonyainak megismerése. Az őrsök rendelkeztek a túloldali határmenti területek részletes térképeivel is. Elsősorban a helyi katonai, rendőri, közigazgatási és gazdasági viszonyokról kellett ismereteket szerezniük.[100]

Minden a szomszédos országra vonatkozó lényeges információt a határszéli csendőrség tagjainak a kikülönített törzstiszteknek kellett jelenteniük. A kikülönített törzstisztek az őrsöknek a hírszerző munkához kapcsolódó defenzív és offenzív jellegű tevékenységét regisztráló jegyzeteket, kimutatásokat rendszeresen ellenőrizték. A szomszédos ország területéről azonban csupán figyeléssel nem lehetett a kellő adatokhoz hozzájutni. Ezért alkalmazták az utasok, csempészek stb. kikérdezésének módszerét is. A minél részletesebb és pontosabb adatgyűjtés érdekében az őrsöknek törekedniük kellett besúgók alkalmazására is. Ha a besúgó fontos adatot szolgáltatott az őrsparancsnok felterjeszthette jutalmazásra az illetékes császári és királyi hadtestparancsnokság vezérkari osztályára.

Az egyik alapelv a megbízottak folyamatos és észrevétlen figyeltetése volt, amelyben esetenként a határszéli csendőrség is részt vett. A határszéli csendőrség parancsnokainak szigorú kötelességét alkotta, hogy amennyiben szükségessé vált a megbízottakkal a személyes érintkezés azt csak titokban, tanú nélkül valósíthatták meg. Szigorúan tilos volt továbbá az egyik megbízottról bármiféle felvilágosítást adni a másik megbízottnak. A határszéli csendőrség a megbízottakon kívül az adatokat szolgáltató személyek tekintetében három kategóriát különböztetett meg. „Bizalmi egyéneknek" nevezték azokat, akik alacsonyabb néposztályhoz tatoztak, de önként, javadalmazás nélkül adták át a tudomásukra jutott értesüléseket a csendőrségnek. Ilyenek voltak például a községi előljárók, korcsmárosok, kiszolgált csendőrök stb. A besúgók alkották a második kategóriát. Ők javadalmazás ellenében adták át ismereteiket. Végül a harmadik kategóriába tartoztak azok, akik állásukból, vagy társadalmi, vagyoni helyzetükből adódóan — például nyugalmazott katonatiszt, földbirtokos, pap stb. — a nép hangulatáról, valamint a megbízhatatlanak ítélt személyekről tájékoztatták a csendőrséget. A megbízottakat a hírszerző főállomások, a besúgókat pedig a határszéli csendőrség javadalmazta.

Minden a hírszerzéssel kapcsolatos ügyet szigorú titokként kellett kezelni. A legénységi állomány csak a legszükségesebb mértékben szerezhetett arról tudomást. Csak a határszéli csendőr őrsparancsnokok és a kikülönített törzstisztek ismerhették teljes részleteiben a rájuk vonatkozó felderítési feladatokat. A besúgók, bizalmi egyének és megbízottak neve a legszigorúbb titkot képezte.

Ha sürgős esetben szükségessé vált a hagyományos szolgálati út mellőzése, a hírszerző főállomásnak levélben jelentették az eseményeket. Levelezések alkalmával dupla borítékot kellett használni. A külsőre a hadtestparancsnokság vezérkari osztályának címét írták, a belső borítékra pedig „hírjelentés saját kezű felbontásra" címzést írták. A jelentésben nem volt szabad név szerint feltűntetni az adatot szolgáltató megbízott nevét, helyette a fedőszámát kellett használni, amely egy tört számból állt, ahol a számláló a megbízottat jelölte, a nevező pedig a megbízó hadtest számát jelentette.

A határszéli csendőrségnek elsősorban a külországokban megszerzett információknak a határon történő rejtett átjuttatásában volt szerepe. A feladatra „közvetítő küldöncöket" szerveztek. A „közvetítő küldöncök" személye szigorú titkot jelentett. E feladatra általában a határvízi hajósokat, csempészeket nyerték meg. E feladatok eredményes végrehajtása érdekében a határszéli csendőr őrsök parancsnokai kioktatták a közvetítő küldöncöt a közvetítendő irat célszerű elrejtéséről és ha szükséges annak gyors megsemmisítéséről. A közvetítő küldöncök — bár békeidőben is alkalmazták őket — a legtöbb munkát a háború kitörése után a határzárak bevezetését követően végezték.[101]

A határszéli csendőrséget bevonták a fegyveres konfliktus esetén életbe lépő katonai határőrizetbe is.[102]

A háború kezdeti időszakára vonatkozó határőrizeti elképzelések a század elején alakultak ki. A terveket a Császári és Királyi Hadsereg területileg illetékes hadtest-parancsnokságainak vezérkari osztályain dolgozták ki.[103]

A háború esetére két időszakot különböztettek meg. Az első a hadüzenettől a mozgósítás befejezéséig tartott, a második a mozgósítás utáni időszakot ölelte fel. A mozgósítást követően a határon reguláris katonai erők alkalmazását tervezték a kor hadtudományi követelményeinek megfelelő védelmi, illetve támadó állásban. Ez már kifejezetten hadászati jellegű tevékenység lett volna. A mozgósítás bejezése előtti időszakot átmeneti folyamatnak tervezték, melynek során a határon funkcionáló fegyveres testületek elhelyezkedése, szolgálata módosul, a vezetést pedig — katonai erősítéssel egybekötve — a haderő tisztjei vennék át. A mozgósítás befejezése után — melyre 26 napot szántak — a helyi fegyveres testületek tagjai népfölkelő állományba mennének át az illetékes katonai parancsnokság alárendeltségében.[104]

A nagyszebeni hadtestparancsnokság nem tervezte új őrsök felállítását, a temesvári hadtestparancsnokság azonban a Duna mentén új őrsök felállításával is számolt tervezetében. Az erdélyi terv a meglévő csendőr őrsök határvonalát szakaszolta meghatározva, hogy mely irányban hány főnek kell szolgálatot teljesíteni. A nagyobb létszám befogadására a csendőr őrsöknek békeidőben kellett felkészülniük és már akkor meg kellett teremteniük az elhelyezési körletek védelmének a feltételeit. Egy esetleges rajtaütésszerű támadással szemben tüzelőállásokat, futóárkokat kellett kiépíteni, illetve részben a helyüket kijelölni és védelmi tervet készíteni. 200 lépésen belül az őrs körlete körül a szabad kilövést biztosítani kellett. Azokon a helyeken, ahol — a tervezet létszámának megfelelően — a háború kitöréséig még nem tudták kibővíteni az őrsöt, ott a közelben lévő tágas épületet, iskolát stb. kellett lefoglalni és megerősíteni.[105]

A haderő több ütemben érkezett a határra. A fegyveres erőnek békeidőben is fegyverben álló tagjaiból kijelölt személyi állomány érkezett meg elsőként. A parancsnokságot abban az esetben vette át a csapatokkal érkező katonatiszt, amennyiiben rendfokozata magasabb volt a helyi csendőr parancsnokénál. Teljes egészében a vezetést a véderő tisztjei akkor vették át, amikor — a mozgósítás befejezésével — a katonai alakulatok teljes létszámmal felvonultak a határra. [106]

A háborús tevékenységet közvetlenül megelőző időszakban a határszéli csendőr őrsökön nem csak a létszám változott meg, hanem a szolgálat jellege is módosult. A szolgálatot ugyan továbbra is járőrözéssel és figyeléssel látták el, de a járőrök sűrűsége és létszáma nőtt. 3-6 fős járőrök voltak vezényelhetők. Valamennyi járőrcsapatban 1 fő helyi ismerettel rendelkező csendőrnek kellett szolgálatot teljesítenie. Egy-egy meghatározott fontosabb irányban — folyamatosan, a nap bármely szakában — 2-3 járőrcsapatnak kellett tartózkodnia. Fő feladatuk volt az ellenség felderítő tevékenységének megakadályozása. A Duna menti határőrizeti csendőrök feladatát a vízijárművek fokozott gonddal történő őrzése is képezte. A határőrizeti erők feladatát alkotta még a túloldalon észlelt csapatmozgásokról a katonai parancsnokság tájékoztatása. A határátkelőhelyek döntő többségét lezárták, szárnyanként csupán egy-két átkelőhelyen engedélyezték a forgalmat. [107]

Mielőtt a regurális katonaság felvonult volna a határra, a mozgósítás során behívottakból is kaptak erősítést a határszéli csendőri erők. Határvédelmi szolgálatra elsősorban a megbízhatónak ítélt határmenti lakosokat hívták be, akik jelentős helyismerettel rendelkeztek. Előnyben részesítették azokat, akik saját lóval, kerékpárral rendelkeztek. Őket lovastul, illetve kerékpárostul hívták be. A határvédelmi szolgálatra tervezett tartalékosoknak a mozgósítás elején be kellett vonulniuk a felszerelő bázisokra, majd innen kerültek a kijelölt állomáshelyeikre. A határszéli csendőri erőknek kötelességük volt a hozzájuk behívásra tervezett tartalékosok figyelemmel kísérése és a helyzetükben beállt változásokról (elköltözött, lovát eladta stb.) az illetékes katonai parancsnokság értesítése. [108]

Az őrsök parancsnokainak a szolgálatot úgy kellett megszervezniük, hogy jusson idő elsősorban a fegyverfogások és a célzott lövés gyakorlására is. Erre lényegében a tartalékos állomány megérkezése után kerülhetett sor. A Magyar Királyi Csendőrségnél a tartalékosok megérkezése után a határ mentén húzódó vasútvonalak és az azok mellett kiépített távíró vonalak biztosítására, vasúti biztosító osztagokat hoztak létre. Minden vasútbiztosító osztag meghatározott vonalért felelt. Az osztagok pályaudvari őrségekre, vasúti műtárgyőrségekre és vonalszakasz-tartalékra oszlottak. A csendőr őrsök parancsnokainak a vasútbiztosító osztagokkal maximális együttműködést kellett megvalósítaniuk. Szükség esetén az osztagokat mindenben segíteniük kellett. A szomszédos országok fegyveres csapatainak betörése esetén az írásos dokumentációkat a parancsnoki állománynak meg kellett semmisítenie, és ha volt rá lehetőség védeni kellett az őrs körletét. Amennyiben a védelem reménytelennek látszott, lesállások beiktatásával kellett visszavonulniuk. Alkalmas helyeken, az ellenséges menetoszlopok elől elrejtőzve 200-300 méterről ösztűzet kellett zúdítani az ellenségre, majd a kavarodásban új lesállási helyet elfoglalniuk. A lehetőségekhez mérten meg kellett zavarniuk az ellenséges hadtáposzlopok meneteit, az éjszakai táborhelyek nyugalmát és a magányosan, vagy kis csoportokban haladó katonákat meg kellett semmisíteniük, illetve információszerzés céljából foglyul ejteniük. A szomszédos őrsöknek — a saját határszakaszuk őrzésének veszélyeztetése nélkül — segítséget kellett nyújtaniuk. [109]

A határszéli csendőrség a katonai határőrizetre való áttéréskor teljes egészében a Császári és Királyi Hadsereg alárendeltségébe került. Helyzete bizonyos mértékig eltért az ugyancsak a dualista Magyarország belügyminisztériumának irányítása alatt álló Magyar Királyi Határrendőrségtől. A Magyar Királyi Határrendőrség — mivel az ország teljes határszakaszán funkcionált — nem került teljes egészében katonai felügyelet alá. A határszéli csendőrség azonban — mivel csak a szerb és román határ mentén állomásozott — a kérdéses határszakaszok hadműveleti területté válásával a Császári és Királyi Hadsereg alárendeltségébe jutott. [110]

A Magyar Királyi Határrendőrségnek a hadműveleti területre eső kapitányságai és kirendeltségei megtartották szervezeti integritásukat, a területileg illetékes hadtestparancsnokság közvetlen és ideiglenes alárendeltségébe kerületek. A határszéli csendőrség csapatai az őrsök elhelyezési körleteinek alapvető bázisként való kiépítésével — sajátos alegységként ugyan, de — a felvonuló haderő hadrendjébe integrálódtak. [111]

A Magyar Királyi Határrendőrségnek a hadműveleti területre eső szervezeti egységeinél a belső hierarchia és a szolgálatellátás jellege is jelentős mértékben módosult. [112]

A magyar határőrizet a dualizmus időszakában nem volt militarizált tevékenység. A fegyveres erők csapatai békeidőben nem állomásoztak a határon. A határra felvonuló katonai erőknek nem volt helyismeretük. A határszéli csendőrség személyi állománya azonban széleskörű helyismerettel rendelkezett. Ennek elsősorban a mozgósítás kezdeti időszakában volt kiemelkedő jelentősége, de a későbbiek során is jól kamatozott a helyi viszonyok ismerete. [113]

A határszéli csendőrség sorsa azonban nem úgy alakult ahogyan az a katonai tervekben szerepelt. Mivel Románia az első világháború kezdeti időszakában nem volt hadviselő fél, ezért az erdélyi határokon nem állomásozott számottevő katonai erő. A betörő román haderő csapatai a határszéli magyar csendőri erőket — a Magyar Királyi Pénzügyőrség határszéli szakaszaihoz hasonlóan — körbezárták és megsemmisítették. A magyar csendőrök és pénzügyőrök már nem tudtak visszavonulni. Harcoltak amíg tehették, sorsuk a megsemmisülés volt. A magyar haza határainak védelme során hősi halált halt több száz főnyi csendőr és pénzügyőr, valamint a határvédelmi szolgálatra hozzájuk a környező településekről bevonultatottak tettét megörökítő emlékmű létrehozásával az utókor még adós.

A Magyar Királyságot hátba támadó román vezetés azonban elszámolta magát, mivel a Központi Hatalmak a román haderőt megsemmisítették a Román Királyságot pedig megszállták, ez azonban már nem segített a hős határőröknek.

A Magyar Királyi Csendőrség néhai tisztjeinek egybehangzó állításai szerint az 1912. évi csendőrségi szabályzatnak a határszéli csendőrségnek az Evidenzbüro-val való együttműködését tartalmazó függeléke szerint végezték az ilyen jellegű tevékenységüket a csendőrök a két világháború között is. Ekkor azonban az együttműködő partnerük már nem az Evidenzbüro, hanem a Magyar Királyi Honvédség VKF.2. nevű szervezete volt. Így éltek tovább a monarchiai hagyományok Magyarország szovjet megszállásáig.

Jegyzetek:

[1.] PARÁDI József: A rendvédelem, a közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a második világháborúig.
[2.] PARÁDI — SUBA — VEDÓ
[3.] Solferino 1859.VI.24. a császári seregek veresége ; Königgrätz 1866.VII.3. a császári seregek veresége.
[4.] 1867.Nr.146. ; 1867/XII.tc.
[5.] GALÁNTAI: 89-91.p.
[6.] Loc.cit.
[7.] Loc.cit.
[8.] Loc.cit.
[9.] Loc.cit.
[10.] Loc.cit.
[11.] 1868/XXX.tc.
[12.] PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.*
[13.] GALÁNTAI op.cit.: 121.p.
[14.] BERKÓ
[15.] GALÁNTAI op.cit.: 100-121.p.
[16.] Loc.cit.
[17.] RAVASZ: A Magyar Királyi Honvédség karhatalmi jogosultságai.
[18.] PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása.
[19.] MEZEY: A kivételes hatalom.
[20.] GÁSPÁR — PARÁDI
[21.] PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt.
[22.] PARÁDI József: A magyar rendvédelem személyi állományának szociális viszonyai 1867-1945.
[23.] PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása.
[24.] SZAKÁLY: A magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás vezetői 1919-1945.
[25.] Idem: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti Magyarországon 1918-1945.
[26.] PILCH
[27.] Loc.cit.
[28.] GALÁNTAI op.cit.: 93.p.
[29.] KHEVENHÜLLER-FRANKENBURG
[30.] Anleitung zum Kuntschaftdienste
[31.] PILCH op.cit.: II.köt. 14.p.
[32.] ERDŐS
[33.] PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914.*
[34.] PARÁDI József: A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai.
[35.] HIDAS: 126-127.p.
[36.] PEBALL — ROTHEINBERG
[37.] BÚR
[38.] WENCZEL
[39.] SALAMON: A pénzügyőri egyenruha történetéből 1868-1947.
[40.] OLASZ — PARÁDI — ZEIDLER
[41.] PARÁDI József: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* 31-33.p. és 37-39.p.
[42.] Loc.cit.
[43.] MÁRFFY
[44.] PARÁDI József: *A dualista Magyarország pénzügyi szervezeteinek határőrizete 1867-1914.* 54-59.p.
[45.] HUSZÁR — VILSINSZKY
[46.] SALAMON: Egyenruha, kényelem, demokrácia és gazdasági kihatásai 1863-1993.
[47.] THURÓCZY
[48.] EXNER
[49.] WITTINGHEIT
[50.] 1888/XIV.tc ; 50 431/1891. (VII. 1.) BM.r.
[51.] CSAPÓ: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914.*
[52.] SZAKÁLY: A Magyar Királyi Csendőrség, az első központosított magyar közbiztonsági őrtestület.
[53.] CSAPÓ: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A „betyárvilág" felszámolása.*
[54.] 1882/X.tc.
[55.] ŐRY
[56.] 1840/IX.tc.
[57.] CSAPÓ: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914.*
[58.] PRESZLY
[59.] DEÁK
[60.] CSAPÓ: Az erdélyi és a horvát-szlavón csendőrség átvétele a magyar kormány felügyelete alá 1867-1876.
[61.] PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és működése 1881-1918.
[62.] PARÁDI József: Rendvédelmünk képzési és képesítési rendszere 1867-1945.
[63.] 1903/VII.tc.
[64.] 50 431/1891. (VII. 1.) BM.r. op.cit.
[65.] PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.*
[66.] 1903/VIII.tc.
[67.] PARÁDI József: *Rendőrség a határőrizetben.*

[68.] Loc.cit.
[69.] PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve. A Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914.
[70.] Idem: A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a második világháborúig.
[71.] Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség.
[72.] PARÁDI József: *Rendőrség a határőrizetben.* op.cit.
[73.] 1879/XXXI.tc.
[74.] LESENYEI
[75.] 36 600/1899. (I. 21.) FM.r.
[76.] 19 426/1912. (II. 1.) FM.r.
[77.] 34 021/1876. (VII. 21.) PM.r.
[78.] 30 686/1880. (X. 8.) FM.kr.
[79.] PARÁDI Ákos
[80.] Loc.cit.
[81.] PARÁDI József: *A dualista Magyarország belügyi szervei.*
[82.] KESERŰ — PARÁDI
[83.] 1903/VI.tc.
[84.] BENCSIK: Az útlevélügy jogi szabályozásának változásai és hatásuk a határforgalomra 1903-1941.
[85.] 43 835/1896. (VI. 23.) BM.kr.
[86.] BENCSIK: A határforgalom főbb statisztikai jellemzői Magyarországon 1901-1915.
[87.] Idem: A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szomszédos államok között 1898-1941.
[88.] PARÁDI József: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között.
[89.] PARÁDI József: A magyar határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig.
[90.] BENCSIK: A határforgalom szabályozása hazánkban és a környező államokban 1903-1941.
[91.] PARÁDI József: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* op.cit.
[92.] PARÁDI József: *A dualista Magyarország pénzügyi szervezeteinek határőrizete 1867-1914.* op.cit.
[93.] Loc.cit.
[94.] PARÁDI József: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia külső határainak őrzésében.
[95.] PILCH: op.cit. II.köt. 52-115.p.
[96.] Loc.cit.
[97.] PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* 56-64.p. op.cit.
[98.] PARÁDI József: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai.
[99.] *Titkos. Függelék az „Utasítások a M. Kir. Csendőrség számára" című szolgálati könyvhöz. (A hírszerző szolgálat ellátása és a kémkedés megakadályozása.)*
[100.] Loc.cit.
[101.] Loc.cit.
[102.] PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* op.cit.
[103.] Loc.cit.
[104.] PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. op.cit.
[105.] Loc.cit.
[106.] Loc.cit.
[107.] Loc.cit.
[108.] Loc.cit.
[109.] Loc.cit.
[110.] 1912/LXIII.tc.
[111.] PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. op.cit.
[112.] Loc.cit.
[113.] Loc.cit.

Forrás- és irodalomjegyzék (a jegyzetekben alkalmazott rövidítések):

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

BERKÓ (14.;) — BERKÓ Iván et al. (szerk.): *A Magyar Királyi Honvédség története 1868-1918.* Budapest, 1928, Honvédelmi Sajtóvállalat. 601 p.

CSAPÓ: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914.* (51.;54.;) — CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914.* Pécs, 1999, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. 186 p. HU-ISBN 963 90 7940 5. /Pannónia Könyvek./ HU-ISSN 0237-4277.

CSAPÓ: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A „betyárvilág" felszámolása.* (53.;) — CSAPÓ Csaba: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A betyárvilág felszámolása.* Pécs, 2007, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. 204 p. HU-ISBN 978 963 94 9887 7. /Pannónia Könyvek./ HU-ISSN 0237-4277.

ERDŐS (32.;) — ERDŐS László: *Propaganda, kémkedés, háborús szabotázs.* Budapest, 1932, s.n.

EXNER (48.;) — EXNER Kornél: *Pénzügyigazgatás 1901-1910.* Budapest, 1911, Központi Községi Nyomda.

GALÁNTAI (5.;6.;7.;8.;9.;10.;13.;15.;16.;28.;) — GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918.* Budapest, 1985, Kossuth. 387 p. HU-ISBN 963 09 2589 3.

LESENYEI (74.;) — LESENYEI Ferenc: *A magyar erdőgazdaság története és mai helyzete.* Budapest, 1936, s.n. 25 p.

PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* (33.;97.;102.;103.;) — PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* Budapest, 1984, Határőrség. 91 p. HU-ISBN —

PARÁDI József: *A dualista Magyarország pénzügyi szervezeteinek határőrizete 1867-1914.* (44.;92.;93.;) — PARÁDI József: *A dualista Magyarország pénzügyi szerveinek határőrizete 1867-1914.* Budapest, 1987, Határőrség. 123 p. HU-ISBN —

PARÁDI József: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* (41.;42.;91.;) — PARÁDI József: *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 219 p. HU-ISBN 963 76 2330 2. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 1./ HU-ISSN —

PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.* (65.;) — PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 186 p. HU-ISBN 963 76 2331 0. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 2./ HU-ISSN —

PARÁDI József: *Rendőrség a határőrizetben.* (67.;68.;72.;) — PARÁDI József: *Rendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. 266 p. HU-ISBN 963 76 2332 9. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 3./ HU-ISSN —

PARÁDI — SUBA — VEDÓ (2.;) — PARÁDI József — SUBA János — VEDÓ Attila: *A magyar-román határ és őrzése 1881-1918.* Budapest, 2011, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 138 p. HU-ISBN 978 963 08 1708 0. /A magyar rendvédelem-történet öröksége, 1./ HU-ISSN 2062-8447.

PILCH (26.;27.;31.;95.;96.;) — PILCH Jenő: *A hírszerzés és kémkedés története.* Budapest, 1936, Franklin. I.köt. 366 p. , II.köt. 402 p. , III.köt.386 p.

PRESZLY (58.;) — PRESZLY Lóránd: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1919.* Budapest, 1920, Honvédelmi Sajtóvállalat. 142 p.

WITTINGHEIT (49.;) — WITTINGHEIT Emil: *A Magyar Királyi Pénzügy-minisztérium tíz évi működése 1895-1905.* Budapest, 1906, Stephaneum.

TANKÖNYVEK

KESERŰ — PARÁDI (82.;) — KESERŰ István — PARÁDI József: *A magyar határőrizet története és hagyományai.* Budapest, 1990, Határőrség.

PARÁDI József: *A dualista Magyarország belügyi szervei.* (81.;) — PARÁDI József: *A dualista Magyarország belügyi szervei.* Budapest. 1987, Rendőrtiszti Főiskola. 56 p.

TANULMÁNYOK

BENCSIK: Az útlevélügy jogi szabályozásának változásai és hatásuk a határforgalomra 1903-1941. (84.;) — BENCSIK Péter: Az útlevélügy jogi szabályozásának változásai és hatásuk a határforgalomra 1903-1941. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis),* X.évf. (2000) 11.sz. 15-18.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20.-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*Szabad mozgás a Kárpát-medencében"* című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

BENCSIK: A határforgalom szabályozása hazánkban és a környező államokban 1903-1941. (90.;)	—	BENCSIK Péter: A határforgalom szabályozása hazánkban és a környező államokban 1903-1941. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* XI.évf. (2005) 13.sz. 15-26.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2000. október 6.-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak *„A közigazgatás, a véderő és a rendvédelem kapcsolatának változásai a polgári magyar állam időszakában”* című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
BENCSIK: A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szomszédos államok között 1898-1941. (87.;)	—	BENCSIK Péter: A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szomszédos államok között 1898-1941. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* XIII.évf. (2007) 16.sz. 15-24.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2002. november 12.-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak *„A rendvédelmi szakképzés története”* című XVI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
BENCSIK: A határforgalom főbb statisztikai jellemzői Magyarországon 1901-1915. (86.;)	—	BENCSIK Péter: A határforgalom főbb statisztikai jellemzői Magyarországon 1901-1915. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* XVII.évf. (2009) 20.sz. 13-37.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2006. szeptember 29.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak *„A XIX-XX. századi magyar forradalmak hatása nemzeti rendvédelmi rendszerünkre”* című XX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
CSAPÓ: Az erdélyi és a horvát-szlavón csendőrség átvétele a magyar kormány felügyelete alá 1867-1876. (60.;)	—	CSAPÓ Csaba: Az erdélyi és a horvát-szlavón csendőrség átvétele a magyar kormány felügyelete alá 1867-1876. *Hadtörténelmi Közlemények,* CIX.évf. (1994) 1.sz. 90-112.p. HU-ISSN 0017-6540.
DEÁK (59.;)	—	DEÁK Ágnes: Egy régi politikai rendszerváltás és az államrendőrség 1867. *Történelmi Szemle,* XLIX.évf. (2007) 3.sz. 351-372. p. HU-ISSN 0040-9634.
GÁSPÁR — PARÁDI (20.;)	—	GÁSPÁR László — PARÁDI József: A magyar határőrizeti szervek feladatai a katonai határőrizetre történő áttérés időszakában 1912-1914. *Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Közleményei,* XXX.évf. (1987) 134.sz. 131-151.p. HU-ISSN 1218-5507.
MEZEY (19.;)	—	MEZEY Barna: A kivételes hatalom. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* IV.évf. (1994) 5.sz. 4-6.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21.-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak *„Háború, forradalom, trianon.”* című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
OLASZ — PARÁDI — ZEIDLER (40.;)	—	OLASZ György — PARÁDI József — ZEIDLER Sándor: A magyar rendvédelmi testületek rendfokozati rendszerei a kiegyezéstől a rendszerváltásig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XV.évf. (2008) 18.sz. 29-63.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2004. október 13.-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak *„A karhatalmi feladatok a bűnmegelőzés és a béke-fenntartás szolgálatában Európában a XIX-XX. században“* című XVIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
ŐRY (55.;)	—	ŐRY Károly: Maréchaussée-tól a Gendarmerie Nationale-ig. (A francia csendőrség történeti előzményei.. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VII.évf. (1997) 8.sz. 75-77.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29.-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak *„A Napóleoni közbiztonsági őrtestület útja Párizstól — Itálián és Ausztrián keresztül — Budapestig. “* című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI Ákos (79.;80.;)	—	PARÁDI Ákos: A magyar rendvédelem civil szerveződései. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XV.évf. (2008) 18.sz. 64-87.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2004. október 13.-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak *„Karhatalmi feladatok a bűnmegelőzés és a békefenntartás szolgálatában Európában a XIX-XX. században."* című XVIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. (18.;23.;)	—	PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. *Belügyi Szemle,* XXX.évf. (1982) 10.sz. 44-51.p. HU-ISSN 0133-6738.
PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve. A Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. (69.;)	—	PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények,* CI.évf. (1986) 3.sz. 541-570. p. HU-ISSN 0017-6540.
PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. (21.;104.;105.;106.;107.;108.; 109.;111.;112.;113.;)	—	PARÁDI József: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. *Rendvédelemtörténeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV.évf. (1994) 5.sz. 13-17.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak a *„Háború, forradalom, trianon"* című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
PARÁDI József: A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai. (34.;)	—	PARÁDI József: A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai. *Határőrségi Tudományos Közlemények,* IV.évf. (1994) 1.sz. 4-23.p. HU-ISSN —
PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és működése 1881-1918. (61.;)	—	PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és működése 1881-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* VII.évf. (1997) 8.sz. 78-83.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak. *„A napóleoni közbiztonsági őrtestület útja Párizstól — Itálián és Ausztrián keresztül — Budapestig"* című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
PARÁDI József: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. (88.;)	—	PARÁDI József: Határőrizet és kishatárforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* X.évf. (2000) 11.sz. 42-53.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20.-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak *„Szabad mozgás a Kárpát-medencében"* című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
PARÁDI József: A rendvédelem, a közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a második világháborúig. (1.;)	—	PARÁDI József: A rendvédelem, a közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a második világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* X.évf. (2000) 12.sz. 79-87.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1999. október 6.-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak *„A közigazgatás, a véderő és a rendvédelem kapcsolatának változásai a polgári magyar állam időszakában."* című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
PARÁDI József: A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a második világháborúig. (70.;)	—	PARÁDI József: : A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig. 74-109.p. In BODA József (szerk.): *A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX. században. A magyar büntetés-végrehajtás, csendőrség, határőrség, koronaőrség, rendőrség, vám- és pénzügyőrség*. Budapest, 2004, Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központ – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány. 215 p. A tanulmány korábbi változata 2003. nyarán Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány által szervezett magyar rendvédelem-történeti témájú nyári szabadegyetemen. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata. HU-ISBN 963 21 4995 5.

PARÁDI József: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. (98.;) — PARÁDI József: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* XI.évf. (2005) 14.sz. 91-94.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1999. februárjában, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Csendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett tudományos rendezvénysorozat szimpozionján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI József: Rendvédelmünk képzési és képesítési rendszere 1867-1945. (62.;) — PARÁDI József: Rendvédelmünk képzési és képesítési rendszere 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* XIII.évf. (2007) 16.sz. 90-93.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2002. november 12.-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*A rendvédelmi szakképzés története.*" című XVI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség. (71.;) — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII.évf. (2007) 15.sz. 139-159.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2004. áprilisában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Rendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett Szemere Beszélgetések szimpozion-sorozat rendezvényén a rendőrség tudományos tanácsának közreműködésével. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI József: A magyar határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig. (89.;) — PARÁDI József: A magyar határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII.évf. (2007) 15.sz. 125-138.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2005. augusztus 27.-én, a szlovéniai Lendván hangzott el a Hajnal István Kör által szervezett tudományos konferencián. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI József: A magyar rendvédelem személyi állományának szociális viszonyai 1867-1945. (22.;) — PARÁDI József: A magyar rendvédelem személyi állományának szociális viszonyai 1867-1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* XIV.évf. (2008) 17.sz. 57-87.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2003. november 11.-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*A rendvédelem humán viszonyai.*" című XVII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI József: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia külső határainak őrzésében. (94.;) — PARÁDI József: A csendőrség teendői az Osztrák-Magyar Monarchia külső határainak őrzésében. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XX.évf. (2010) 24.sz. 103-122.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2009. december 3.-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 184-2005.*" című XXIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

RAVASZ: A Magyar Királyi Honvédség karhatalmi jogosultságai. (17.;) — RAVASZ István: A Magyar Királyi Honvédség karhatalmi jogosultságai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis),* V.évf. (1995) 6.sz. 81-88.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1994. októberében, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*A két világháború közötti Magyar Királyság rendvédelme.*" című VI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

SALAMON: Egyenruha, kényelem, demokrácia és gazdasági kihatásai 1863-1993. (46.;) — SALAMON Iván: Egyenruha, kényelem, demokrácia és gazdasági kihatásai 1863-1993. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis),* VIII.évf. (1998) 9.sz.86-91.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1997. szeptember 22.-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*Gazdasági rendvédelmünk a XIX-XX. században.*" című IX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

SALAMON: A pénzügyőri egyenruha történetéből 1868-1947. (39.;) — SALAMON Iván: A pénzügyőri egyenruha történetéből 1868-1947. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III.évf. (1993) 4.sz. 170-186.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29.-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme*" című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

SZAKÁLY: A Magyar Királyi Csendőrség, az első központosított magyar közbiztonsági őrtestület. (52.;) — SZAKÁLY Sándor: A Magyar Királyi Csendőrség, az első központosított magyar közbiztonsági őrtestület. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III.évf. (1993) 4.sz.51-58.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29.-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak *„a dualista Magyarország rendvédelme.“* című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

SZAKÁLY: A magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás vezetői 1919-1945. (24.;) — SZAKÁLY Sándor: A magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás vezetői 1919-1945. 671-690.p. In HAUSNER Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére.* Budapest, 2005, Argumentum Kiadó. 856 p. HU-ISBN 978 963 44 6329 0.

SZAKÁLY: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti Magyarországon 1918-1945. (25.;) — SZAKÁLY Sándor: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti Magyarországon 1918-1945. *Felderítő Szemle,* VII.évf. (2008) november emlékszám. 19-45.p. HU-ISSN 1588-242X.

PEBALL — ROTHENBERG (36.;) — PEBALL Kurt — ROTHENBERG Günther: „Der Fall »U«” Die geplante Besetzung Ungarns durch die k.u.k. Armee im Herbst 1905. [Az„U” ügy, Magyarország megszállásának terve a Császári és Királyi Hadsereg által 1905.]. 85-125.p. In Bécsi Hadseregmúzeum (szerk.): *Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums (Militärwissenschaftliches Institut) in Wien - 4 - Aus drei Jahrhunderten Beiträge zur österreichischen Heeres- und Kriegsgeschichte von 1645 – 1938.* [A Bécsi Hadseregmúzeum Kézirattára. (Hadtudományi Intézet.) Bécsben. Az osztrák hadsereg és hadtörténelem három évszázada 1645-1938).] Bécs, 1969, A Bécsi Hadseregmúzeum. AT-ISBN —

ATLASZOK

HIDAS (35.;) — HIDAS Gábor et al. (szerk.): *Történelmi világatlasz.* Budapest, 1998, Cartographia Kft. 237 p. HU-ISBN 963 35 2519 5 CM.

REGISZTRÁLT KÉZIRATOK

BÚR (37.;) — BÚR Márta: *A magyar határőrvidék felszámolása. A házközösség /zadruga/ válsága*. Kandidátusi disszertáció (MTA). Kézirat. Budapest, 1962. 292 p.

PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* (12.;) — PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE-BTK). Kézirat. Budapest, 1985. 162 p.

SZABÁLYZATOK

KHEVENHÜLLER-FRANKENBURG (29.;) — Ludwig Andreas von KHEVENHÜLLER-FRANKENBURG: *Exercitium zu Pferd und zu Fuß, sowohl über ein gantzes Regiment, als auch über eine Compagnie oder kleinen Troupp ins besondere.* [Hadi exercitium, vagyis Gyalog regementek Gyakorlási, Mell Kewenhiller Főgenerális alkotmányábul Magyar-Tiszt-Uramiék kedvéért.] Nyelvünkre fordíttatott: Úgy német Mathemathica Observatiokkal megvilágosíttatott nemes-Hazájjának javát Kívánó Kováts János Mathemathicus által Posonban 1746. Pozsony, 1746, s.n.104 p.

Titkos. Függelék az „Utasítások a M. Kir. Csendőrség számára” című szolgálati könyvhöz. (A hírszerző szolgálat ellátása és a kémkedés megakadályozása. (99.;100.;101.;) — *Titkos. Függelék az „Utasítások a M. Kir. Csendőrség számára” című szolgálati könyvhöz. (A hírszerző szolgálat ellátása és a kémkedés megakadályozása.* Budapest, 1912, Magyar Királyi Állami Nyomda. 41 p.

Anleitung zum Kuntschaftdienste. (30.;) — *Anleitung zum Kundschaftsdienste.* 225-323.p. [1872 Felderítő-szolgálati utasítás.] 69-161.p. In BODA József — PARÁDI József (szerk.): *1872 Felderítő-szolgálati utasítás. Anleitung zum Kundschaftsdienste.* Ford.: REGÉNYI Kund Miklós. (Magyar nyelvű fordítás 69-161.p. , német nyelven latin betűkkel 225-323.p. , német nyelvű gót betűkkel 325-417.p.) Budapest, 2014, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 441 p. HU-ISBN 978 963 89 8284 1. /A magyar rendvédelem-történet hagyatéka, 1./ HU-ISSN 2064-4728.

KÉZIKÖNYVEK, ZSEBKÖNYVEK

HUSZÁR — VILSINSZKY (45.;) — HUSZÁR Pál — VILSINSZKY Károly: *A pénzügyigazgatás kézikönyve.* Budapest, 1908, Atheneum. 41 p.

JOGSZABÁLYGYŰJTEMÉNYEK

MÁRFFY (43.;)	—	MÁRFFY Ede (szerk.): *A magyar határvámigazgatás és vámkezelés szabályai gyakorlati használatra.* Budapest, 1907, MÁRFFY Ede. 169 p.
THURÓCZY (47.;)	—	THURÓCZY Adolf (szerk.): *A Magyar Korona területén érvényes határvámtörvények és szabályok.* Budapest, 1896, Thuróczy Adolf. 844 p.
WENCZEL (38.;)	—	WENCZEL Gusztáv (szerk.): *A Magyar Királyi Pénzügyőrség szervezetére és szolgálatára vonatkozó szabályok, utasítások, rendeletek, gyűjteménye.* Budapest, 1894, Állami Nyomda. 529 p.

JOGSZABÁLYOK

1840/IX.tc. (56.;)	—	1840/IX.tc. a mezei rendőrségről.
1867.Nr.146. (4.;)	—	Nr.146/1867. Gesetz vom 21. Dezember 1867. Betreffend die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung. [Az osztrák monarchia közös ügyei és azok kezelési modjának tárgyában.] *Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Österreich,* (1867). 401-406.p.
1867/XII.tc. (4.;)	—	1867/XII.tc. a Magyar Korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.
1868/XXX.tc. (11.;)	—	1868/XXX.tc. a Magyarország, s Horvát-, Szlavón és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény beczikkelyezéséről.
1879/XXXI.tc. (73.;)	—	1879/XXXI.tc. az erdőtörvény.
1882/X.tc. (54.;)	—	1882/X.tc. a Magyar Királyi Csendőrség által, a törvényhatósági joggal felruházott városok kül- és belterületein való teljesítendőkről.
1888/XIV.tc. (50.;)	—	1888/XIV.tc. az Osztrák-Magyar Monarchiának Romániával, a monarchia két állama és Románia között fennforgott határvil-longások kiegyenlítése végett, a határvonal újabb megállapítása és azzal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött és Bukarestben 1887. évi december 7-én, november 25.-én aláírt nemzetközi egyezmény beczikkelyezéséről.
1903/VI.tc. (83.;)	—	1903/VI.tc. az útlevélügyről.
1903/VII.tc. (63.;)	—	1903/VII.tc. három új csendőr kerület felállításáról.
1903/VIII.tc. (66.;)	—	1903/VIII.tc. a határrendőrségről.
1912/LXIII.tc (110.;)	—	1912/LXIII.tc. a háború idejére szóló kivételes intézkedésekről.
34 021/1876. (VII. 21.) PM.r. (77.;)	—	34 021/1876. (VII. 21.) PM.r. a gátőrök lőfegyvereinek adómentessége tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára,* évf. X.évf. (1876) I.kötet. 761-762.p.
30 686/1880. (X. 8.) FM.kr. (78.;)	—	30 686/1880. (X. 8.) FM.kr. az erdőtisztek és erdőőrök hatósági felesketése tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára,* évf. XIV.évf. (1880) I.kötet. 1161-1170.p
50 431/1891. (VII. 1.) BM.r. (50.;64.;)	—	50 431/1891. (VII. 1.) BM.r. a m. kir. belügyministernek 50.431. szám alatt I. Besztercze-Naszód, II. Maros-Torda, III. Csik, IV. Háromszék, V. Brassó, VI. Fogaras, VII. Szeben, VIII. Hunyad és IX. Krassó-Szörény vármegye közönségéhez intézett rendelete, az 1888. évi XIV. törvényczikkel beczikkelyezett magyar-román határegyezmény alapján kiadott határőrizeti utasitás tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára,* XXV.évf. (1891) I.füzet. 879-902.p.
43 835/1896. (VI. 23.) BM.kr. (85.;)	—	43 835/1896. (VI. 23.) BM.kr. útlevél-folyamodvány benyújtásáról szóló hatósági bizonyítványok kiállításának megszűntetése. *Belügyi Közlöny,* I.évf. (1896) 6.sz. 143.p.
36 600/1899. (I. 21.) FM.r. (75.;)	—	36 600/1899. (I. 21.) FM.r. az 1898. évi XIX. törvényczikk 8. §-a értelmében felállítandó m.kir. állami erdőhivatalok és ezeknek alárendelt m.kir. járási erdőgondnokságok szervezése tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára,* XXXIII.évf. (1899) I.füzet. 221-270.p.
19 426/1912. (II. 1.) FM.r. (76.;)	—	19 426/1912. (II. 1.) FM.r. a vadőri szolgálati esküről. *Magyarországi Rendeletek Tára,* XLVI.évf. (1912) I.füzet. 221-270.p.

Mellékletek jegyzéke:

I.sz. melléklet
A Magyar Királyság fegyveres rendvédelmi testületeinek létszáma és egymáshoz viszonyított aránya a XX. század elején

II.sz. melléklet
A magyar határőrizetben résztvevő szervezetek, határőrizeti szolgálatot ellátó személyi állományának létszáma és egymáshoz viszonyított aránya a XX. század elején.

III.sz. melléklet
A Magyar Királyi Csendőrség szervezeti felépítése.

IV.sz. melléklet
A Magyar Királyi Csendőrség bűnfelderítési eredményei 1907-ben.

V.sz. melléklet
A határszéli csendőrség diszlokációja és létszáma

VI.sz. melléklet
A Magyar Királyi Csendőrség 1898-ban teljesített szolgálatai.

VII.sz. melléklet
A határszéli csendőrség szervezeti felépítése.

VIII.sz. melléklet
Az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerző szolgálata.

I.sz. melléklet

A Magyar Királyság fegyveres rendvédelmi testületeinek létszáma és egymáshoz viszonyított aránya a XX. század elején

Testület	Létszám	% - os arány
Állami és önkormányzati rendőrségek	12 000 fő	36,60 %
Magyar Királyi Csendőrség	12 000 fő	36,60 %
Büntetés-végrehajtás	3 000 fő	9,15 %
Magyar Királyi Pénzügyőrség	5 500 fő	16,77 %
Magyar Királyi Testőrségek	142 fő	0,44 %
Magyar Királyi Koronaőrség	58 fő	0,19 %
Magyar Királyi Képviselőházi Őrség	78 fő	0,25 %
Mindösszesen	**32 778 fő**	**100 %**

Forrás ! PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története.* Budapest, 1996[2], Osiris. 283.p.

II.sz. melléklet

A magyar határőrizetben résztvevő szervezetek, határőrizeti szolgálatot ellátó személyi állományának létszáma és egymáshoz viszonyított aránya a XX. század elején.

A határőrizetben részt vevő szervek	A személyi állomány		összesen
	a szerb-román határon állomásozó része	az örökös tartományok irányában	
Magyar Királyi Határrendőrség	180 (6,03%)	271 (9,09%)	451 (15,12%)
Határszéli csendőrség	1 052 (35,25%)	—	1 052 (35,25%)
A Magyar Királyi Pénzügyőrség határőrizetben résztvevő erői	300 (10,06%)	299 (10,02%)	599 (20,08%)
Vámhivatalok	151 (8,41%)	—	151 (8,41%)
Veszteg intézetek	39 (1,30%)	—	39 (1,30%)
Egészségügyi állomások	36 (1,20%)	36 (1,20%)	72 (2,40%)
Révhivatalok	—	70 (2,35 %)	70 (2,35 %)
A határszéli erdőhatóságok fegyveres tagjai	200 (6,72%)	250 (8,37%)	450 (15,09%)
Összesen	**1 958 (68,97%)**	**926 (31,03%)**	**2 884 (100%)**

Forrás ! PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története.* Budapest, 1996[2], Osiris. 284.p.

III.sz. melléklet

A Magyar Királyi Csendőrség szervezeti felépítése.

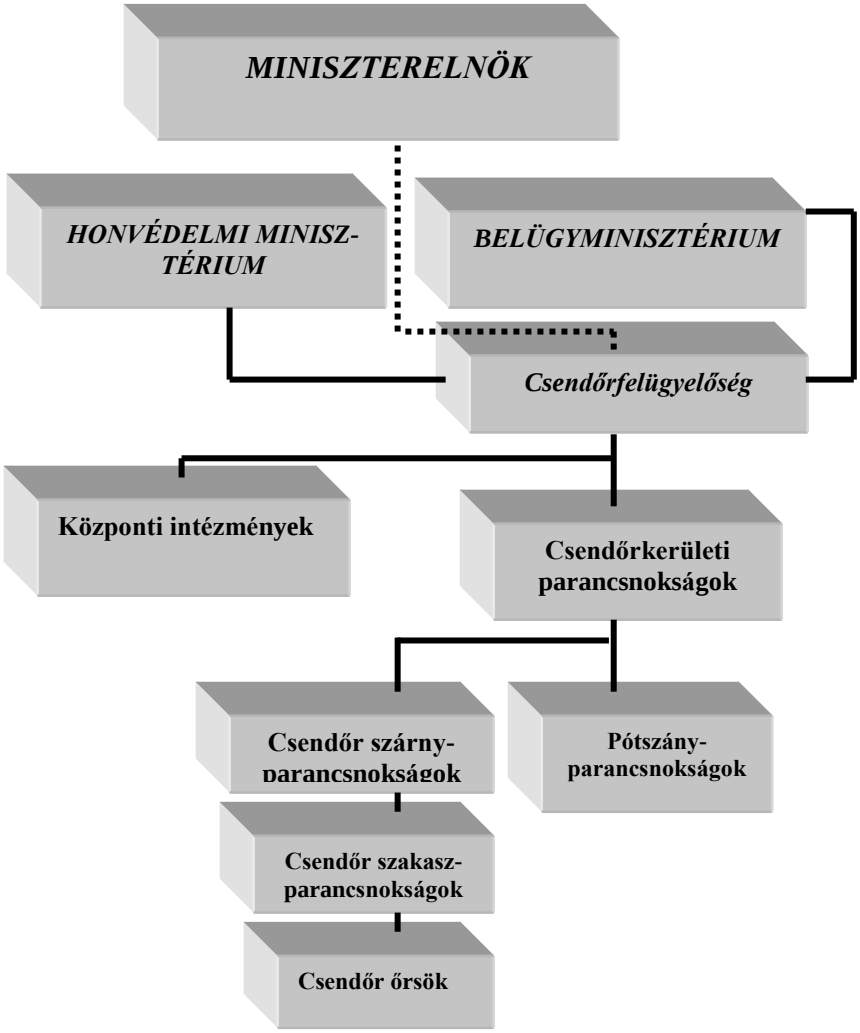

Jelmagyarázat: *Hivatali alá- fölérendeltségi viszony*
Informális viszony

Forrás! PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design, 174.p. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 2./

IV.sz. melléklet

A Magyar Királyi Csendőrség Bűnfelderítési eredményei 1907-ben.

Bűntett, vétség	Előfordult	Kiderítetlen	Kiderített
Hatóság, illetve hatósági közeg elleni erőszak	1 384	2	1 382
Szemérem elleni cselekmény	833	1	832
Életellenes cselekmény	3 303	53	3 250
Rablás vagy zsarolás	1 618	36	1 582
Gyújtogatás	13 090	2 784	10 306
Pénzhamisítás	429	10	419
Orgazdaság	4 672	2	4 670
Csalás	2 245	43	2 202
Okirat-hamisítás	749	5	744
Lopás	43 577	2 677	40 900
Összesen	**71 900**	**5 613**	**66 287**

Forrás ! PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története.* Budapest, 1996[2], Osiris. 283.p.

V.sz. melléklet

A határszéli csendőrség diszlokációja és létszáma

A magyar-szerb határon működő határszéli csendőrség a szegedi csendőr kerületparancsnokság alárendeltségébe tartozott.

1. **Pancsovai kikülönített törzstiszt** (5 fő + őrsökön 488 fő = 493 fő)
1. Pancsovai őrs (43 fő), 2. Borcsai őrs (10), 3. Bárányosi őrs (7 fő), 4. Hertelendy falvai őrs (7 fő), 5. Sándoregyházai őrs (9 fő), 6. Beresztóci őrs (7 fő), 7. Omlódi őrs (8 fő), 8. Tárcsói őrs (8 fő), 9. Gróczkasziget feletti 5.sz. őrházi őrs (7 fő), 10. 2.számú gátőrházi őrs (7 fő). 11. Palánki őrs (10 fő), 12. Kevevárai őrs (12 fő), 13. Kevepallósi őrs (7 fő), 14. Temeszszigeti őrs (14), 15. 28.sz. klekki őrs (7 fő), 16. 9.sz. gátőrházi őrs (7 fő), 17. Topoluva-Hunkai őrs (7 fő), 18. Dunadombói őrs (8 fő), 19. Gályai őrs (7 fő), 20. Orsovai őrs (22 fő), 21. Vodicai őrs (6 fő), 22. Szelistyei őrs (6 fő), 23. Pojana-Racheli őrs (6 fő), 24. Pojana-Sulitai őrs (6 fő), 25. Csernahévízi őrs (8 fő), 26. Herkulesfürdői őrs (8 fő), 27. Pojána-Cossului őrs (6 fő), 28. Teznai őrs (7 fő), 29. Naszádosi őrs (8 fő), 30. Dunaorbágyi őrs (6 fő), 31. Óasszonyréti őrs (7 fő), 32. Dunatölgyesi őrs (6 fő), 33. Szinicei őrs (10 fő), 34. Tiszócai őrs (6 fő), 35. Sztaraszinicei őrs (6 fő), 36. Újmoldovai őrs (8 fő), 37. Ómoldovai őrs (8 fő), 38. Felsőpozsgási őrs (fő), 39. Sisaki őrs (8 fő), 40. Divécsi őrs (7 fő), 41. Báziási őrs (9 fő), 42. Berzászkai őrs (8 fő), 43. Kozlatelepi őrs (9 fő), 44. Alsólupkói őrs (6 fő), 45. Szikesfalui őrs (7 fő), 46. Lyuborazdiai őrs (6 fő), 47. Lászlóvárai őrs (8 fő). 48. Ruszkai őrs (6 fő), 49. Somosrévei őrs (8 fő), 50. Goltényi őrs (7 fő), 51. Cracu-Stephanului őrs (6 fő), 52. Pojana-Schitui őrs (6 fő), 53. Kupánhegyi őrs (6 fő), 54. Cracu-Dragutului őrs (6 fő), 55. Tucillai őrs (6 fő).

A magyar-román határon működő határszéli csendőrség a brassói csendőr kerületparancsnokság alárendeltségébe tartozott.

2. **Nagyszebeni kikülönített törzstiszt** (5 fő + 254 fő = 259 fő)
56. Riuszádi őrs (7 fő), 57. Hanecsuli őrs (6 fő), 58. Lakul Dobruni őrs (6 fő), 59. Negovanuli őrs (6 fő), 60. Voineagul Catanesti őrs (6 fő), 61. Stina Groapai őrs (6 fő), 62. Vöröstorny vasútállomási őrs (17 fő), 63. Vöröstorony vámházi őrs (17 fő), 64. Vöröstorony határkapui őrs (6 fő), 65. Stina Fedelesului őrs (6 fő), 66. Stina Bunai őrs (6 fő), 67. Feleki őrs (7 fő), 68. Szelistyei őrs (9 fő), 69. Piátraalbai őrs (6 fő), 70. Preájai őrs (6 fő), 71. Szerecsini őrs (6 fő), 72 Dusi őrs (6 fő), 73. Óásai őrs (6 fő), 74. Petrozsényi őrs (21 fő), 75. Wekerletelepi őrs (8 fő), 76. Csimpai őrs (7 fő), 77. Polyánamueri őrs (6 fő), 78. Coapra Petrillai határi őrs (6 fő), 79. Szurdokszorosi őrs (11 fő), 80. Vulkáni őrs (8 fő), 81. Vulkánszorosi őrs (6 fő), 82. St.Gemenári őrs (6 fő), 83. Coasta Lui Rossui őrs (6 fő), 84. Lupényi őrs (8 fő), 85. Felsőurikányi őrs (6 fő), 86. Kimpuluinyáki őrs (7 fő), 87. Kimpu Mnyelului őrs (6 fő), 88. Kura Ápoli őrs (6 fő), 89. Uncsukfalvai őrs (8 fő).

3. **Brassói kikülönített törzstiszt** (5 fő + 383 fő = 388 fő)
90. Barcarozsnyói őrs (9 fő), 91. Rozsnyói villanytelepi őrs (7 fő), 92. Predeáli őrs (25 fő), 93. Alsótömösi őrs (6 fő), 94. Hosszúófalui őrs (9 fő), 95. Ósánci őrs (6f ő), 96. Tükrösi őrs (7 fő), 97. Garcsinvölgyi őrs (6 fő), 98. Predeluci őrs (6 fő), 99. Kecskelábi őrs (6 fő), 100. Kiságpatak útkaparóházi házi őrs (6 fő), 101. Tolvajkúti őrs (6 fő), 102. Breázai őrs (8 fő), 103. Sebesi őrs (7 fő), 104. Coliavei Kárpát menedékházi őrs (6 fő), 105. Stina de Cropillai őrs (6 fő), 106. Belia Márei őrs (6 fő), 107. Vukaria Marei őrs (7 fő), 108. Alsóárpási őrs (8 fő), 109. Porumbákalsói őrs (7 fő), 110. Alsóvisti őrs (7 fő), 111. Stina Sereatai őrs (7 fő), 112. Bulea menedékházi őrs (6 fő), 113. Vistea márai őrs (6 fő), 114. Zernesti őrs (9 fő), 115. Felsőtörcsvári őrs (7 fő), 116. Törcsvári őrs (10 fő), 117. Almásmezei őrs (7 fő), 118. Plaul Foi vadászlaki őrs (6 fő), 119. Peszterai őrs (6 fő), 120. Sirneai őrs (7 fő), 121. Felsőmoecsi őrs (7 fő), 122. Kishatárhegyi őrs (6 fő), 123. Tatárhavas szorosi őrs (6 fő), 124. Magyarbodzai vámházi őrs (7 fő), 125. Magyarbodzai őrs (9 fő), 126. Esztelneki őrs (7 fő), 127. Berecki őrs (8 fő), 128. Sósmezői őrs (11 fő), 129. Kecskéstelepi őrs (6 fő), 130. Kishavasi őrs (6 fő), 131. Leánymezői őrs (6 fő), 132. Esztina sori őrs (6 fő), 133. Vajdakői őrházi őrs (6 fő), 134. Kovásznai őrs (10 fő), 135. Kisbotai őrs (8 fő), 136. Karajosi őrs (8 fő), 137. Komandotelepi őrs (6 fő), 138. Gelencei őrs (9 fő), 139. Putnapataki őrs (6 fő), 140. Musatelepi őrs (8 fő), 141. Zabolatelepi őrs (5 fő).

4. **Marosvásárhelyi kikülönített törzstiszt** (5 fő + 303 fő = 308 fő)
142. Gyergyótölgyesi őrs (12), 143. Boraszópatakai őrs (6 fő), 144. Valeazdakapataki őrs (6 fő), 145. Ciblesi őrs (6 fő), 146. Gyergyóhollói őrs (7 fő), 147. Hágótóaljai őrs (6 fő), 148. Gyergyóbékási őrs (10 fő), 149. Bisztrapataki őrs (7 fő), 150. Alsódomuki őrs (6 fő), 151. Csipkéshegyi őrs (6 fő), 152. Bélbori őrs (6 fő), 153. Borszék őrs (7 fő), 154. Funtana Vinului őrs (6fő), 155. Moara Cinatakului őrs (6 fő), 156. Dragojászai őrs (6 fő), 157. Lomási őrs (6 fő), 158. Nagysajtói őrs (6 fő), 159. Kisdemeteri őrs (6 fő), 160. Borgóprundi (9 fő), 161. Tihuczai őrs (7 fő), 162. Petrillerosiui őrs (6 fő), 163. Marozsborgói őrs (7 fő), 164. Kelemencserbuki őrs (6 fő), 165. Gurahajtai őrs (6 fő), 166. Dornavölgyi telepi őrs (7 fő), 167. Nagyilvai őrs (7 fő), 168. Kislivai őrs (7 fő), 169. Radnalajosfalvai őrs (7 fő), 170. Kosnai őrs (7 fő), 171. Pojánarotundai őrs (7 fő), 172. Panssuri őrs (6 fő), 173. Kászonaltízi őrs (7 fő), 174. Kőkerti őrs (8 fő), 175. Lóbérzci őrs (6 fő), 176. Csobánosi őrs (6 fő), 177. Gyimesi őrs (12 fő), 178. Gyimesközéplaki őrsi (9 fő), 179. Csüleméri őrs (6 fő), 180. Terkuczai őrs (6 fő), 181. Barátosi őrs (6 fő), 182. Pricsketőtelepi őrs (7 fő), 183. Csügési őrs (7 fő), 184. Apahavasi őrs (6 fő), 185. Kostelekei őrs (7 fő).

Összesen tehát a **magyar-román és magyar-szerb határon 1448 határszéli csendőr** teljesített szolgálatot.

Forrás! PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design, 177.p. /Rendvédelem a XIX-XX. században, 2./

VI.sz. melléklet

A Magyar Királyi Csendőrség 1898-ban teljesített szolgálatai.

A különféle szolgálatok megnevezése	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Összesen
	számú csendőrkerületben						
Rendes szolgálat	29 779	19 946	23 067	20 100	19 300	25 150	137 342
Ellenőrző szolgálat	15 494	11 098	10 883	12 259	10 144	12 927	72 805
Nyomozó szolgálat	3 319	4 566	6 828	4 704	4 989	5 697	31 003
Helyi járőrszolgálat	8 957	7 118	6 608	8 802	10 572	8 769	5 826
Úti járőrszolgálat	5 692	3 145	5 137	5 341	2 002	4 546	25 863
Találkozási járőrszolgálat	462	344	332	254	763	365	2 520
Letartóztatás felszólítás folytán	1 637	296	211	1 173	1 430	149	4 896
Segélyszolgálat	2 271	1 675	1 369	2 471	1 463	1 210	10 459
Rab kíséret és őrizet	2 511	1 269	1 952	2 535	2 303	2 411	12 981
Elővezetés	1 255	273	549	815	2 696	435	6 023
Egyéb felszólított szolgálat	3 165	2 803	3 748	6 040	6 924	4 147	26 827
Éjjeliőrök ellenőrzése	38 842	32 465	27 439	49 630	31 827	50 684	230 887
Vasúti- és hajóügyelet	3 569	5 343	4 954	4 151	8 287	11 213	37 517
Vásár- és búcsúügyelet	2 020	2 002	2 117	2 434	1 986	3 999	14 558
Nemzetközi indóház és belépőállomási ügyelet	526	—	—	—	—	—	526
Folyamátkelési ügyelet	—	513	85	70	58	531	1 257
Fürdőhelyi ügyelet	571	577	561	1 054	1 303	1 550	5 616
Határszéli ügyelet	1 093	179	—	—	22	78	1 372
Határszéli őrházszolgálat	1 019	241	9	—	—	—	1 269
Postafedezet	111	405	61	152	514	64	1 307
Személyfedezet	24	3	1	30	26	—	84
Hullafedezet	40	7	7	13	16	—	83
Bányaügyelet	—	152	596	—	—	—	748
Gödöllői királyi lak körüli ügyelet	—	—	365	—	—	—	365
Vasgyárügyelet	—	—	—	388	—	—	388

A nemzetközi indóház és belépőállomás ügyelet, valamint a határszéli ügyelet továbbá a határszéli őrházszolgálat egyértelműen határőrizeti szolgálatot jelent, azonban az ellenőrző-, a nyomozó-, a helyi járőr- és úti járőr-, valamint a találkozási járőrszolgálat, továbbá a vasúti és hajóügyelet szolgálatok egy része is minden bizonnyal határőrizeti szolgálat volt.

Forrás ! PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914.* Budapest, 1984, Határőrség.

VII.sz. melléklet

A határszéli csendőrség szervezeti felépítése.

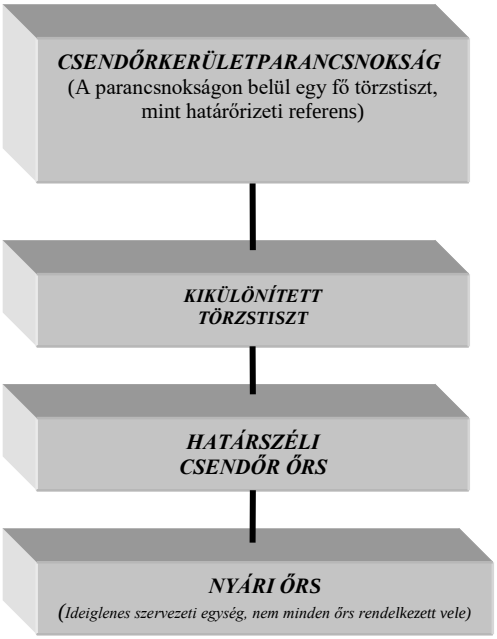

Forrás! PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design, 177.p. /Rendvédelem a XIX-XX. században, 2./

VIII.sz. melléklet

Az Osztrák-Magyar Monarchia hírszerző szolgálata.

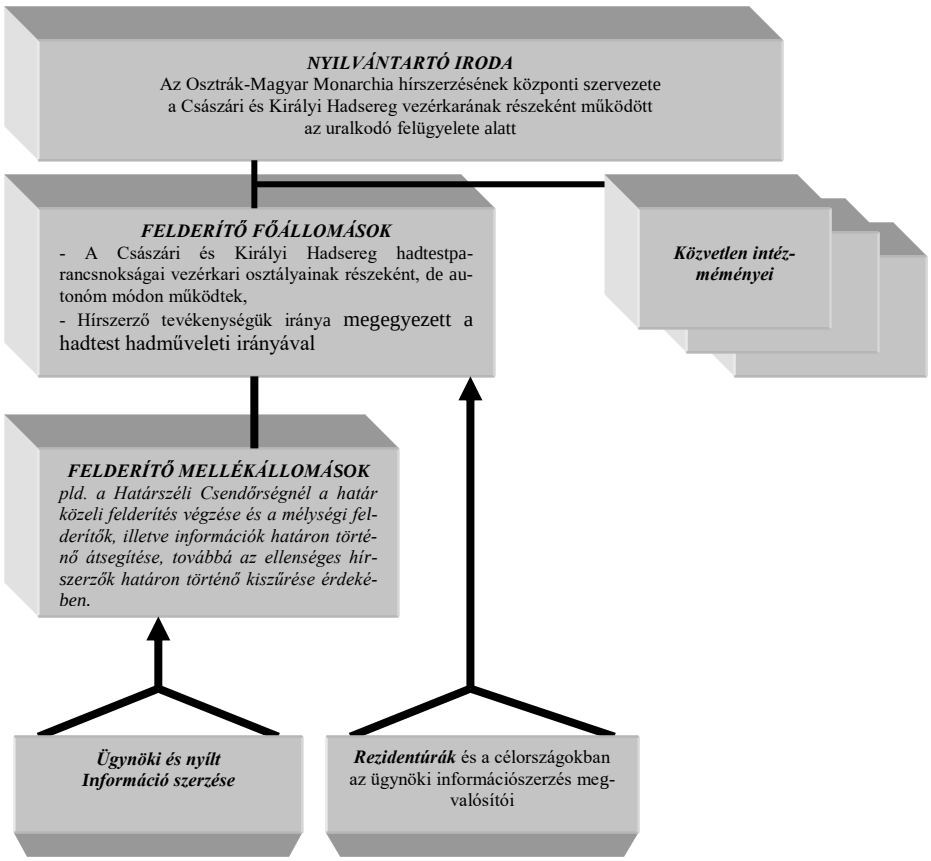

Forrás ! PARÁDI József: *Csendőrség a határőrizetben.* Budapest, 2003, Tipico Design. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 2./